SAILO LAL LALKHUMA
(Tuchhingpa—Hniarvungpa)

ziaktu:- Saihnuna Sailo

Published by Rothangpuii Sailo
and
Printed at the Ziki Press, Kulikawn. C—1000. 11. 1. '86

SAILO LAL LALKHUMA
(Tuchhingpa—Hniarvungpa)

ziaktu:- Saihnuna Sailo

Published by Rothangpuii Sailo
and
Printed at the Zikl Press, Kulikawn. C—1000. 11.1. '86

THUHMAHRUAI

He lehkhabu hi ka pasal, Saihnuna'n mi hran hran te rawnin, harsatakin a buatsaih a. Tunah Pu Thanṭhuama te nupa zâra kan lo chhuah thei ta hi a lawmawm hle a. A bikin, Pu Laltluanga Sailo, (Biate lal) te, Pu Liandawla Ngopa leh Pu Thaua, Lungchhuan ten nasa taka min puih avangin an chungah lawmthu ka sawi bawk a ni.

Tihsual palh te a awm a nih chuan inhriattir theih ni sela a lawmawm hle ang.

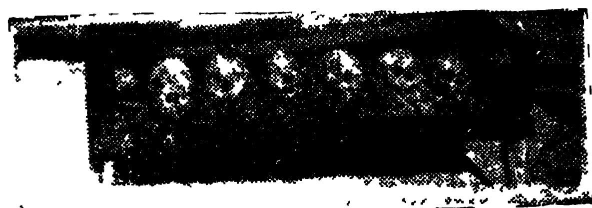
Rothangpuii Sailo,
N. Vanlaiphai
(Publisher)

TIHDIKNA

Page	Tlar	Diklo	Dik
10	10	Tilawm	T.tlawm
11	4	Vut	Vuta
24	23	Zána mipa bulah,	Zanah mipa bula
32	22	turin	tur
35	15	avangin	aṭangin
44	10	sa pelh	sa pêl
61	6	zolun	zolur
63	7	hetiang hla	hetiangin
66	15	Dopenga'n	Dopawnga'n
66	19	hai maw hai lo	kai maw kai lo
78	9	hrualhruai	hrualhrui
100	2	len	leh
105	3	Hmuntin	Hmunte
108	1	ṭai ruam nuam	rai nuam
110	23	Lallulai	Lallula
110	24	Fana	Fanai
113	23	Thlan 2	Thlan 3
114	3	Jan. 6th 198—	Jan. 6th 1978
116	16	lehna ni	lehna hi
120	5	chu mi rilru	chuan mi rilru

Saihnuna Sailo Auther

Lu ruh indawtin :-
Tuchhingi, Daihlupuii, Lalkhuma, Lalbuta,
Hmarvunga, Larigeni

SAILO LAL LALKHUMA
(Hmarvung-pa/Tuchhing-pa)

Pasalṭha
Lal huaisen
Hlaphuahthiam
Zaithiam

Tuchhing-pa zing khaw vawnzawl i thlen chuan,
Pawla k wta'n chengrang kau ang che,
Hnam len la, sat dai rawh.

Hmarvungpa chengrang a au thlawn lo,
Bualpui Rihli Tuilehluang kawnah,
A thang ngai kan thang leh e.

A HMING AWMZIA

Sailo Lal Lalkhuma hi a hming tak hian hriat a hlawh lo hle a. Mizo te an fa upa ber hminga an inko ṭhin angin, Hmarvungpa emaw, Tuchhingpa tih a ni a. Ama hming ain chu chu a lar ta hle zawk a. Hmarvunga leh Tuchhingi hi a fate zinga a upa ber pawh an ni chuang lo. A fa upa ber chu Lalbuta a ni a Mahsela Lalbuta pa tih chu a hlawh lem hlei lava. Amah Lalkhuma ngei hian a fa naupang lam zawk

Tuchhingi leh a fa tlum ber, Hniarvunga pawh a pian hma daihin, Tuchhingpa Hniarvungpa, inti tlat ṭhin a nih avangin a hming tak hi a lar lo zui ta zel zawk a ni. Fa upa ber hming chawi a nih loh avangin Lalbuta pawh hi a vui nuah nuah ṭhin a ni. Tuchhingi hming hi a chawi lar hman hle tawh tihin, Ṭiau rala a pawih thiante hnena a zinna lamah, a thleninte nau, Hniarvunga hming pu a hmu a. Chu hming chu a duhzawngin, hlaa chawi vel pawh rem hle dawnin a hria a, "Fapa ka neih leh hun chuan Hniarvunga ka sa ang", a ti ta ngat reng a. Tichuan fapa a neih leh hma fe aṭangin 'Hniarvungpa,' a inti ta zel a ni Hniarvunga a nuin a pai laiin Lalkhuma hi a thi a. A fapa, a hming a ngainat em em, thu leh hlaa a lo chawi lar hman tawh hmel hmu hman lovin a boral a ni Hniarvunga a lo piantling a, a pa hmel hmu lova a lo piang tlai lutuk leh a pa pawhin a hmel hmu hman lova a boralsan chu, lungchhe vanlai-in a ṭahphah ṭhin a ni.

A KHAW DIN DAN

Lalkhuma hi 1837 A.D. velah a lo pianga. A pa Vuta'n Hawlzang (tunl i Tlangpui) atangin Chhura Vanlaiphai ram hmar lam, Khiangzawlah a indantir a. A khuate hi Ralthlei an ni deuh

ber a. A nu Renthlei a nih avangin Renthlei hovin an bawh hle a ni. Khiangzawl atangin Lungchhuan khuaah a kai a Heta a awm lai hian Ṭhing a tam a, "Ṭhingtam hmun," an ti a Helai hmun hi tui a tl a bawk a, tun thlengin khaw ngelnghet, Lungchhuan chu a ding ta zel a ni

Hemi hmunah a awm lai hian Ṭiau ral Pawih hote pawhin an rawn bel a, in 30 lai a khuaah hian an awm ve a. An awmna veng hming pawh, 'Pawihveng,' tih a ni a Chulai hmun chu tun thlengin, 'Pawihveng,' tih a la ni zui ta zel a ni A bik takin Ṭiau ral Khuangli Pawih ho te nen an inkawm ngeih a. Pawih ṭawng pawh a thiam Zai mi, hlaphuahthiam, zaithiam, pasaltha, zaidam leh kawm nuam tak a nih avangin Pawih ho pawhin an ngaina em em thin a Paihte ho pawhin an ngaina em em thin a. Paihte ho pawh tlemazawng chu venghnuai lamah an awm ve a. Hetih hun lai hi khua leh tui pawh a ngah ber ai a ni. Pawih ho leh Renthlei hote chu veng hrang deuhva awmin, hetu bik pawh a siam sak ve ve a. Renthlei veng 'hotu' kan ti dawn nge 'upa' phei chu a lo innghai lal ve deuhva Amah phei chu hmar hnam a ni nain, a fapa hmingah pawh 'Lalthuma,' a sak ve phah hial a. Ani ngaih chuan Lalkhuma nen lal pathum awm angah a innagi ve hial a ni awm e.

Lalkhuma hian a khua leh tuite a remkhawm thiam zia a lang a, Lalthuma hming a lo chawi ve pawh chu a ngai haw hran lo niin a lang

Tin, Renthlei ho hi, Chhinghulha hovin. Lalkhuma Khiangzawla a kai hian bawk lo khawh hmasatuah an ṭang a. Chhinghulha phei chu Renthlei lal angah a lo inngai ve hman hial a Mahsela Khiangzawla Lalkhuma a kai hian, Renthlei ho zawng zawng chu a khua leh tui an ni vek tih hi hnial rual a awm lo Chhinghulha hi Mualchengah a boral a, chutihlai chuan 'Khawdungse,' tih a ni.

Thingtamhmun (Lungchhuan) aṭangin Lalkhuma chuan Kangzang (Mualcheng ram) a kai leh a. Hun engemawtichen Kangzangah a awm hnuin Thingtamhmunah bawk a chho leh a. Thingtam hmun hi a khawsakna hmun deuh ber a ni kan tithei ang. A thih dawn hnaihah Dairam (Khawlailung) ah a insuan phei leh a. Tunlai N Vanlaiphai te, Bawktlang te, Mualcheng te, Lungdar ram zawng zawng tih theih te, Khawlailung te, Sialsir te. Pilerh te leh Lungchhuan ram zawng zawng hi a ram vek a ni. Kumpinu lo len tak tak hma deuh lawkin a boral a. A thih hnuin, a fapa Lalbuta leh Kairuma ten, Kumpinu (Borhsap) hunah ramri

fel takin an insem zui tak avang'n, Lalkhuma ram, tuna Lungdar East ram tam tak chu, Kairuma'n a neih sak ta a ni.

ZAHAU LAL NIKUALA KAWL A BUNTIR

Kangzang khuaa a awm lai hian Nikuala kawl a buntir a. Nikuala hi a nun a chhe hle a. Mi tam tak, ral pawh ni lo thah mai mai a hmang a. A tawng te a chaltlaiin, ṭawng a thlahdah viau mai ṭhin a Vuta thlahte depin Kelkangah a awm a (chu mi hnu deuhah Chawngtlaiah a kai zel a). Vuta thlahte hian an ning tan viau mai a. "Ka chungah ni leh thla chauh lo chu leng an awm lo," tih leh 'Saiin than ka bak, ka ri dawn, ka ri lek lek,' tiin, a inluling viau mai a. Vuta pawhin, "Ṭiau ralah Fangra leh ui ril i ei leh mai tur a nia, chutiangin tawng fo suh," tiin, a vau phah hial a Champhai bul vel lal ropui tak, Vanhnuaihiana bêla Nikuala hi Ṭiau thlang lama lo chhuk a ni a. "A chapo em avangin nek chep deuh tur a ni," Vuta fate ho pawlin an ti ṭhin a.

Hetih hun hian Lalkhuma hi a lo upa rilru ve tawh a. Khawnglung run lai te kha chuan an upa ber, Lalnguauva kha, ral rel hotu ber a

ni ṭhin a. Lalkhuma pawh a puipa pawl tak phei chu a ni ve hman tawh rêng a. Lalkhuma u ten Nikuala ninawm an tih hun hi chuan, Lalkhuma hi sa leh ralah pawh an hawlhlawr ve ṭan tawh a, Kairuma lah a la naupang rih si a. Lalkhuma bian Nikuala chungah kutthlak phawt sela an duh a. A ṭul chuan indo pawh lo ngai ta se, phatsan tum lovin rilru an pu a ni. Lalkhuma lah hi mi chapo leh uangthuang mi tham lotu te ṭawngka chu ṭuar dai thei lo tak, zaidam take ti lo chuan, diau duh miah lova, chet mai duh mi a lo ni si a. Tichuan Nikuala chu a man a, Kangzangah hun engemawtichen chu a hreng a. Nikuala ruala a man nuthlawi pakhat pawh hawtir bik lovin, a tantir ve a.

Nikuala chuan Chhunkhawthanga, Chhunkhawthang Sailung Lalchi chu hektuah a puh a:

'Ka chhuah leh ka chhuah loh leh ka chhuah leh,
Chhunkhawthang khua chhe thau thau,'

tiin hla a phuah a. Nikuala hi a sual reng a ni ta ve ang. Kumpinu lo lian (ṭhenkhatin vai lian an ti) khan an man a. A mantu tak hi Chin Hills Political Officer a ni awm e. May, 1905 kum khan a man a, chu mi hnuah Aijpur Lung inah a tang hlum niin an sawi. Kumpinu lo

an lawk lo ta sela, Lalkhuma hi boral mai ik bawk losela chuan Nikuala nen hian an indo ui pawh a ni thei e. Nikuala hi Kumpinuin an nan hian Chawngtlaiah in 300 vel nein a awm.

A U LALNGUAUVA A TUDAWL

Kangzang atanga Ṭhingtam Hmunpui (Lungchhuan)-a a kai leh hnu hian, Lalkhuma hian vanduaina manganthlak tak mai, a u Lalnguauva avangin a tawk a. Helaia a awm lai vek hian Vanhnuailiana thlahte nen inngh irnghona a nei bawk. Chu chu kan la chhui zui zel ang a. Lalnguauva, a u te zinga upa ber, hmeltha em em mai leh induh tawk tak chuan, a awmna, Lurh leh a vela ram, Farkawn, Muallung, Thekte Thekpui leh Thaidawr ram nuam, zo thlifim lenna, an pa Vutan a pek chu duh lovin Thilthek aṭangin a khuate a rawn hruai thla chhuak a. Sawi set set lovin, Lalkhuma khaw tlangdung hmar lamah a rawn inkulh thla mup mai a. An inkarah chuan kawn rek a awm a, "Lunglum-kawn," an ti a. Lal pakhat khua ni awm takin an inawmzawm ta po mai a Michhia leh talte pawh chunglai hunah chuan pa-te, u-te chu an zah hle si ṭhin a. Vawilehkhatah thinrimna

tihlan mai chu thil har ang reng tak a ni a
Insum zawh harsa a ti ngang a ni ang chu
Lalkhuma chuan a lawm loh zia a tilang ṭan ta

Lalnguauva chuan Lalkhuma chu a upa te a chelhbehtir a, a vaw hrep mai a Lalkhuma khuai buh chu a hawlhbun sak ta hmiah hmiah mai a Lalnguauva hian hmun danga a lalna tur zawnga kal zel tum ni sela chuan, Lalkhuma hian, mi zaidam leh dawhthei tak a nih avangin, a tuar thiam ve tur pawh a ni. Mahse chutiangin a u chuan rilru a lo pu ta si lova, put a hnekin a nau tihtlawm a, ama khua nen khaw tam zawk leh hian zawk Lal nih a rawn tum ta mur mai a. Chem lova lu lak tluk a ni ang, ti thei zel sela chu. Lalkhuma thinin a taur ta ngang lo, silai a chuh a, "Ka zawng lu leh i vapual lu inthleng ang, ti tawh suh ka silai a per dawn e," a ti a. Thawmmawl behchhana a'n tin meuh chuan, a naupan lai pawhin sairawkherhin a perh ngam zel tih a hre tawh bawk a; a buh hawlhbun chu a bang ta rih a. Hawlhbung zui zel chu ni sela chuan, thinur lai hian thiang leh thiang lo pawh sawi a har si ṭhin a, a kap tak tak hial awm e.

Hetih lai hian Vuta a la dam a, a pa hnenah a u thiltih dan chu sawi turin Lalkhuma chu

a kal ta vang vang a. Vuti chuan, "Ka fate tan ram ka sem theuh tawh che û a, ani tan pawh Lurh leh a chheh vel ram zau tak ka pe tawh alawm! A duham thlak em mai! Diau duh bik suh," a lo ti a. A pa hnen aṭanga a lokir leh chuan, a û mah nise a û chu thi pawh nise pawiti awm lo takin rilru a pu a ni thei e Tichuan a u chuan a duh loh zawngin thil a ti leh a, ani chuan Feikibarneiin a um a. A fei chuan a khawh a, a ṭhelh hlauh mai a, a kap-karah tlangin, leiah fei chu a bur vu mai a ni an ti. Chutachuin chu a û a nem ta a, hrisel-lohnain a tlakbuak zui a A nun a chau ta hlêa a hriat chinah chuan a nau, Lalkhuma chu a ko a, a hnenah, "Khuma, kei zawng ka dam chhuak leh kher lo ang a I fapa Lalbuta hian pianpui mipa a nei si lova. Ka fapa, Ralthianga nen hian unau i fa ve ve angah iawn en la. Piler ramah Belrawhmual kil turin lo indantir ve ang che," a ti a. A ni pawhin a remti ve a. Heuhlai hian Hniarvunga hi a la piang teuh lova. Ralthianga nu hi a rawn hruai thlak ve loh avangin, Ralthianga hi sawn a nih an ring a, hriatchianna a awm lo. Lalnguauva nupui pawmlai chu Vanhnuailiana fainu, an hun laia khawvel nula hmelṭha bera an saw, Darhlupuii

a ni. Lalnguauva nen hian fa an nei hman lo

A hlauhthawn ang ngeiin, Lalnguauva chu a thi ta a, Sailo danin phum lovin, a ruang chu kuangah an ur a. Lalkhuma pawh chuan a u thuchah anga awm a duh avangin, Ralthianga pawh chu tih tlawm ahnehin, Pilerah a indantir a, tlang hrang a chantir ta a ni Lalnguauva thi tur thusawi chu, thuhnuairawlh taka sawi a nih avangin, a hmaa a lo thinurna leh amah ngei tihlawm a lo tumna te kha theihnghilh lo mahse phuba a la duh lova. Ralthianga pawhin Lalbuta chu zah thiam takin, "Ka û," a ti thin a ni

VANHNUAILIANA THLAHTE A UMDARH

Lalkhuma hian a laichin unau, Vanhnuailiana thlahte, hmar lama lalna chang hote, lal nihhle deuh râm mai te, pian leh murna lamah pawh amah tham lotu tur te nen intawhkhawmna an nei a. Vuta thlah te leh Vanhnuailiana thlah te hian ramriah intihbuaina deuh an nei a, chumi chungchanga intawhkhawmna nei an ni. Hei pawh hi a huaisenziatilangtu mai a ni leh a. Nikuala chunga kut a thlak pawh a û tih ngam loh a nih avangin, hming that leh huaisen a hlawh phah a nih kha.

Vanhnuailiana thlah te zinga langsar deuh, an intawhkhawmnaa tel ve te chu, Lalburha leh Dothiauva an ni Chhim leh Hmar indo hma lawka, Lalpuithanga leh Vut an inchaltauh deuh bap bap tuma Vut a val upa hruai, Thawmvunga pawh kha hemi tuma an intawhkhawmnaah hian Vanhnuailiana thlahte lamah tangin, a telve a ni awm e Vuta leh Vanhnuailiana te hi Lallula thlah te an ni a Thlah khat pawh hi a inlem loh theih hle a ni ang chu! Lalkhuma û-te, Lunghana leh Lalvunga pawh an la dam a, Kairuma pawh pa a ni ve hial tawh a Mahse Nikuala lakah pawh Lalkhuma hi a unauten an aiawh turin an pa pek leh deuh a ni awm e. Sa leh tal lak ah ani hi an hmatheh ber thin reng a

Dothiauva, Vanhnuailiana fa upa, an hotu ber chuan thu a sawi zat zat a. Thu chaltlai deuh leh Lalkhuma thin tiur zawngin thu a sawi deuh a ni ta ve ang! Lalkhuma thinin a tuar ngang lo ni tur a ni "I thusawi chu ka thinin a tuar love. Khawnge ka silai chu," a ti a, Lalkhuma chuan a silai a chuh veleh Dothiauva hote chu an tlan darh zo ta a. Dothiauva phei chu, berbek zingah a tlan a Beibek a lua kai luai chu thian mawlh mawlh chung leh la tlan zel chung chuan, "Kan la indo ang maw le," a

ti a. Heihi Tuisen Lal Lalnipuia sawi anga ziak a ni.

Doţhiauva sawi ang nge'in, Lalburha (Vancheng, Maite Chhawrtui leh a chhehvel Lal) pawhin, Kairuma Tlangpuia a awm laiin a va bei nghe nghe a. Mahse Lalburha hian a va hneh thei chiah bik lo a ni ang, mi 5 emaw zawng a va that awm e.

Huaisen leh chak te pawh hi, tunlai anga intihsiak anga intawngfuh lem lo te an ni a. Chhim leh Hmar lam mite chu chak leh huaisen te pawh a ber ni tur chuan thil hriat chian a harsa a. Chhim lal chak ber, Dopawrha pawh Saizahawla nen an inbuan lova. He lal hi Sechal, a ki hmawr hawng veh vawh, ama chhun ngei, a ke hmalam leh hnunglam a chelh a. Luhkapuiah a vawrhkai lawp mai a. Hreiha tur leh tuthlawhha a lak pawhin, a kutin mau a pawt phawng zung zung mai ţhin a ni an ti. Chu pa pawh chu Chhim lamin a chak zia hre mahse Hmar lamin kan hre lawi lova. Chutiangchuan Khawthlang emaw, Hmar lam emaw, Chhim lam emaw, Khawchhak amite pawh, chak leh huaisen ber sawi theih a harsa a. An hun lai a in ang lo thei a, in ang pawh nisela an intawng kher lo

thei a, chak-zawk leh huaizawk emaw, a ber hriat theih a ni ṭhin lo. Lal sawi lai leh Zadeng ṭihtlawm dawn lai khan lal huaisen deuh te chu an hming a lang a, chutiangin Lalpuithanga leh Vuta intai deuh laite pawhin Thawmvunga hming a lang hle a. Zadeng leh Thawmvunga te nektu atan Lalkhuma hi lo hmatheh ve sela eng ang tak ang maw! Lal chapo leh induh deuh a bul hnaivaia mite chu ngaithei lo tak a ni.

Hmanlai hun kan ngaihtuah chuan Pawih leh Lusei te chu indo fo thin an ni a, Lusei leh Lusei pawh an indo thin va. 'Chemhrah lal' an tih ang deuhin, huaisen emaw lal te pawh ṭawng chaltlai te, mi huphurh tur zawnga inhrosak te an ching hle a. Mizo lal te zingah rau rau pawh, hmar lam lal te an pawngpawrh deuh a. Vanhnuailiana thlahte hi an lal deuh bik a, a chhim lam deuh, Vuta thlah te an lal lo deuh a, an pawng lo deuh. Vuta thlah rau rau zingah pawh chhim leh zuala awm, Lalkhuma thlah te an nemin, an hniam leh zual a; an khua te pawh an tlemin a te tham deuh hlawm a ni. Chutiangin chhim leh zual ami te an hniam leh zual a. Lal te mizia ang zelin an khaw mipuite zia pawh a pawngpawih-in, a nem hlawm a ni Huaisen te, chakte pawh, hmar lam mi chu an lal ten an chawilar thiam

bik a. An khua a tamin, a lian a. Lal an lal a, mi vantlang pawh an ṭawng a pawngin, an ṭawngki a sang bik. Hming chhal leh invau te hi heng hun lai hi chuan an ching hle a. Kumpinu sorkarin min awp aṭang erawhchuan lal leh mi pui tan pawh rilru put dan leh ṭawngkam chhuak pawh tihdanglam loh theih loh a ni a. Hriam nena mi vau chu sawi loh, 'ka that ang che,' tih te, 'I la hria ang,' tih ṭe pawh Rorelnaa sawi lan leh a hlauhawm theih ṭhin avangin fimkhur nachang kan hre ta a, kan huat em em te leh hmelma te chungah pawh mi â tan lo chuan ṭawng ngaihnọbei lo leh, mi vauna chi reng reng chu tumahin an chhak chhuak duh tawh lo a nih hi. Zu rui te erawhchuan sawi awm loh pawh an sawi ṭhin a.

DARHLUPUII A NEI

Lalkhuma leh Vanhnuailiana thlah te an inhmuh thiam loh hnu reiloteah Lalnguauva a boral a, a nupui, Darhlupuii, Champhai lal Vanhnuailiana farnu chu, fa nei hman lovin a boralsan a. Lalnguauva hian Darhlupuii lakah ni lovin, mi dang lakah fapa, Ralthianga a nei a. Darhlupuii nen hian rei an innei hman lo a ni ta ve ang, fa an nei hman tlat lo. Darhlupuii a neih

hian, Vanhnuailiana thlah te nen an inrem leh tawh ni ngei tur a ni. Inrem rih lo sela chuan an inneih hi thil theih loh tluk a ni awm e An inhuatthiamlohna ata, inhuatthiam nan tun an innei pawh a ni thei bawk awm e.

Darhlupuii chu lal fanu hmelṭha hmingthang a ni a. An hun lai chuan an khawvel a zim bawk a, anni ngaih chuan Darhlupuii chu khawvel nula hmelṭhabei, a tluka hmelṭha chu piang leh thei tawh lo tur hiala an ngaih a ni. A pasal a sun a, fa pawh nei hman lo a nih avangin nula pangngai tunlai tawng takin Varzin (mipaina la tihbawlh-hlawh loh) a ang hle a. 'Nuthlawi,' 'Lengleh,' tih a hlawh ve ta a nih chu Amah lah a hmelṭha si a, pasal a mamawh leh lawk dawn a ni tih a inhria a, rilru nei ranin a hmeithai ta a. Chutia a hmeithai ta chu Lalkhuma hian remchang a lo melh ve ṭan. A ngaizawng ta hle mai a, ani pawhin a lo duh ve hle bawk a. An inhmelduh thu a vahpa, Doṭhiauva'n a lo hriat chuan a ni pawhin, tunhmaa an inṭheṭhuna ṭhin te hrereng lovin, "innei law law rawhse," a lo ti ve a.

Lalkhuma chuan Darhlupuii chu pipu uai chungin hlain a awi tan ta.

Thui vai, thui vai lo maw?
Pipu thui vai lo maw?

Darlenglehi kan chuan e,
Pipu thui vai lo maw?

He a hla siam hi pipu uai hla pangngai reng a ni lo. A thluk pawh 'Tuchhingpa Zai,' an tih pangngai ang hi a ni a, pipu uai chungin a sa a ni.

Lalkhuma chuan a nupui, Darroluti Chenkual chu thenin, Darhlupuii nen chuan an innei ta a. Darroluti nen hian fapa pakhat an nei hman a. Chu chu an fapa upa ber, Lalbuta hi a ni. Darhlupuii nen erawhchuan fanu pahnih, Tuchhingi leh Lalhnuni an nei a. Tuchhingi pian achinah chuan, 'Tuchhingpa emaw Laltuchhingpa' a inti thin a ni.

VUTA SAL TAN

Lalkhuma pa, Vuta (Vuttaia an ti bawk) hi Falam khuaah Pawih lalin a tantir a. Falam hi Chin Hills (Pawih ram) khawpui pawimawh tak pakhat a ni a. Vuta hi Mizo chanchin ziaktu thenkhatte sawi dan chuan, a naupan tet laiin, Pawih hovin an rawn man a, Falamah an tantir a. An enkawl sei lian a, rei tak an enkawl niin an sawi a. An man tih hian chhang pawh la nei hman lo, a nu thi hut leh chiah, chumi awmzia

chu a chhang, a nuin a pai tan det det ni awmin an sawi ṭhin a Ṭhenkhat dang leh chuan, Vuta an man hian amah chuan nupui pawh nei tawhin, a f pa upa ber, Lalnguaua chu a nuin a pai tan chiah niin an sawi ve bawk a Lungchhuan khuaa Chal hhuma (1966-a kum 90 mi lai) erawhchuan chutiang niin a sawi lo Vuta a tan chuan fapa pawh tam tak a nei tawh a, Lalkhumi te ngei pawh puitling hman tawhin leh, Lalkhuma hi Vuta han tlanchhuaktu ni hial awmin a sawi ve thung a Ani sawi dan chuan Vuta tlanchhuak turin Vuta pa, Lallula thlah te leh lal dang ho hnen tang pawhin thawhlawm an khawn chiam a Sial pakhat emaw tal chu khaw tinin an thawh hlawm a thawh ve duh lotu chu a en pawh an ensan deuh niin a sawi.

'Vuta han tlanchhuak tur hian, tunge han kal ang?' an ti a, Lalkhuma hi sial 30 lai kaiin a han kal ta niin Chalchhuma (Pu Thaua an tih bawk) chuan a sawi Tin Kairuma pawh kum 12 mi lek a ni a, lal kawr hain a kal ve an ti Lalkhuma hi Pawih tawng te a lo thiam bawk a, a han kal a. Vuta chu a han tlanchhuak ta a. Pawih lal nen inremna fel tak neiin, Pawih ho pawh Lalkhuma leh Vuta khua leh tuia awm turin an rawn kawi thla nual a. Vuta pawhin

Pawih upa pakhat, a hming Dovina chu tuna Lungdar E. bul, Lailenah in 100 vel neiin a awmtir a. Lalkhuma pawhin Pawih in 30 vel lai chu a awmna khua, Lungchhuanah a kawi thla a. An awmna veng hming pawh, 'Pawihveng,' an ti a. Chu chu tun thlengin hriat theihin a la awm nghe nghe a ni.

Dovina leh a hote, Pawih ram lam aṭanga a rawn hruaite chu an lung a leng deuh a ni ang, rei awm peih lovin Falam lamah an kir leh mai a Lalkhuma erawhchu pa nunnem leh kawmnuam tak a nih avangin Pawih ho pawhin an ngaina ve hle a. An ṭawng a thiam a, a fapa hmingah pawh a la pian hma daih aṭanga a lo sak, Hniaivunga a chawi avang reng pawh hian amah hi an ngainat phah a. A hnena awm hi chu amah a dam chhung chuan an awm ve reng a, kum 20 emaw, a aia rei pawh a ni thei, a hnena an awm chhung hi. Amaherawhchu Lalkhuma thih hnu rei lo teah ṭamna manganthlak tak an tawk a, Pawih ho tam zawk chu an ram lamah an kir leh ta a, ṭhenkhat erawhchu kir duh lo pawh an awm. A thih pawhin an sun ve hle a ni tih a hriatna chu, Pawih upa pakhatin hetihian hla a siam a :-

Ka thut le maw, ka awmhar e,
Tukin Dairam khua chuan lang e,
An tla hring khaw an tlang sang bik in e,
Sialsir e thingtan,
Tu chhuanlang, tuchhuanlang,
Sialsir e thingtan e.

Ram ka hranin, ka khua ni e,
Zeizh naupang nan nghin chu e;
Mal ze tin sawm ka pu Hniarvungpa ka
au hman lo.

India ram chanchin pawh hi ziaktu hrang hrang te hriat dan a in ang vek lova, chutiangin Mizo chanchin pawh hi sawi dan leh hriat dan a inang vek bik lo a nih hi. A dik tak mi thiam zawk ten hmu tura an la beih zel a, an hriat theih nan Pu Thaua (Chalchhuma) titi a chunga mi ang khian tarlan a ni. Thu dik kan hriat theih chin nia lang chu, Vuta hi Falam-ah a tang ngei a. A chhuah hnu erawhchuan Lusei leh Pawih hote chu inremna an nei thawkhat viau a ni tih kan hre thei a A bik takin, Lalkhuma hian Pawih ho chu a kawmngeih hle a ni tih a lang a ni. A Pawih upa te hlaphuah tam tak, ziaka ṭha taka vawn tawh larlan vek theih a ni ta lo hi a pawi tak meuh a ni.

Vuta pa, Lallula hunah erawhchuan Pawih l nen hun ṭha-a-rai an nei ngut lo nın a lang a. Vuta hun hmasa lam thleng hian Pawih l nen an indo fo ṭhin tıh a lang a. Mahse Vu hun hnuhnung lam leh a thlah te ho nen erawl chuan an ınrem ta mai nı lovın, an ınkawmngei hle tih kan hre thei a ni. Hetih hun lai hi Vuta hi Lungdar-ah te, Biate-ah te, Sıalhawk-ah te a awm kual vel ṭhın a ni.

LAL SAWI LAI HUN

Lal sawi lai hian Lalkhuma hi Kangzang (Hmunpui) an tih hı a awmna a nı a. Reife h khua hı khaw ram a nıh hnuın 1911-'15 ınkarah khua dın a nı leh a. Chutihhunlai chuan Mau a tam a, chuvangin 'Mautamhmun' tıh a nı bawk ṭhin. Kangzang khua tıh a nıh thın avangın, kum 1923 hmalam zawng kha chuan 'Kangzang.' tih a nı reng a. He khuaa lo awm tawh thın te leh he khaw awm ṭhin lai hre pha te chuan, khaw danga awm pawh nısela 'Kangzang khua,' an la ti reng ṭhın a. 1923 aṭang khan 'Mualcheng' tih a ni.

Lal sawi rawtchhuaktute hi khaw hrang hrang nghatebaktute nı awmin hriat a nı a. An

nghá teba' na pawh Tuichang lui hnar lam, khawilai hmun emaw ni awma sawi a ni a. Lalkhuma khuaah pawh hian, a meizanghlaptu deuh bera an ngaih chu, Sakhnuaia nun an sawi a. Tunlai politik lam ngaihtuahtute tan chuan, mi fing (politician) hmasa pawla ngaih theih a ni ve mai awm e Nghatebaktute chu khaw hrang hrang amite an ni a, hmun hrang hrangah an veng hlawm a. a. Tuichang hnar lam aṭangin an rawn inchah thla zel a, a mawng lam amite pawh an lo phur ve zel hlawm a. Tichuan an lalte theuh sawi an rawtthlu ta a ni. Kut dinglama thingthu nung vutduka thawlh hlumtir an tum a. 'Hei ang hian ka mit ang,' tia intiamkamtir an tum a ni An lalte chu tihtlawm a, tukdawl an tum ni ber tur a ni. Khaw thenkhatah phei chuan thutiamtir mai duhtawk lovin, an lalte chungah kut pawh an thlak hial a ni awm e.

Mipui vantlang chuan Lalkhuma pawh hi kut dinglam ngeia mei thawlhhlum turin an ti ve a. A kut vei lamin a'n thawlhhlum ve ta ngei a. A dinglamin a thawlh lo tih hmutu an awm a, chutiangin an phut deuh tlat a. Mahsela a tiduh chuang lova, tihsual a neih pawh a inhre hauh si lova. Chutiangin a khuate pawh chu kawng danga an sualna tehchiam pawh chu a hre lem

si lova. Remhretakin a chhang ta a. "Ka khu te u, Lala min duh loh chuan khaw dangah k pem a ni ang chu, ka ṭhian Pawih lalte ka b. ta'nge," a ti a. Tuma'n an chhang zui ngaa lova, an ngawi ṭhap mai a. Chumi zan chuan tumahin an be buai ngam ta lova.

Zanah chuan a rilrua a suangtuah leh ṭhaa a rin dan chu hrilh turin, a upate chu a ko khawm ta a A thiltum leh tha a tih chu a lo hrilh hlawm a. "H.i le! Ka khua te chuan hetiang hian min ti-a leh! Naktuk zingah, tukthuan ei kham veleh insiam ula. Ṭiau ralah in chhungte zawng zawng nen i pem ang u le," a ti a A sawi ang chuan zan lamah chuan a upate pawh chuan an lal thu ang chuan, an nupui fanaute chu an hriattir vek a.

Khua chu a lo var ta a, mipu'te chu inrawn lawk turin thu an chah zet zet a, an ni ho chuan tukṭhuan chaw an ei ta a. An ei zawh veleh chuan an insiam ta mawlh mawlh mai a. An insiam zawh chuan puanpui tei nena inawi luai luai chung chuan, chhimlam kawtchhuah, 'Salaiapalungkawn,' an tihah chuan an innghak khawm ta hlawm a. Mipui hnena thu sawi turin, a upa fing ber, Hawihluana (Hawihluana pa) chu a tir a. "Ka khua te u, L.lah min duh lo tak tak a

n'h chu'n ka upate nen kan kal dawn a nia. Ka khaw mipuite kha nguntakin inngaihtuah rawh u. Ka Pawih unaute kan bel dawn a nia! In inchhir leh ang e, kan lalin a ti, tin hrilh rawh," a ti a Lal Sawi ang chuan Hawihluana pa chuan mipui ho chu a hrilh ta hlawm a. Zan atang reng khan an buai tan tawh a, an inhnial luai luai a A upate thenkhat Sailapalungkawn lama an chhungkuaa an han inawih thlak meuh chuan, a khaw pumin an lo buai zo ta a Pawih lalte a kawmngeih em em thin te a han bel a nih ngat chuan hnuleh a la nei ang tih hlauhthawnna an nei hlawm a Thenkhat erawhchuan, lal nei lova awm chu him thei dawnin an inhre lova An lal chu lal azawnga pawha lal hu usen ber nia an lo hriat leh a ropuina hnuaiah a l uan him tawk leh thlamuang nia an inngaih laia, ani'n a n kalsan tur chu an ngaingam ta ngang lova Tichuan mipuite chuan duap an kai ta a, a kal an rem ti leh lo ta zawk a Lala awm zel turin an thlem leh ta zawk a Lalkhuma chuan a duh angin ro a rel zui leh thei ta a ni. Mipui fuihpawrhtu ber, Sakhnuaia erawhchu Sailo lal khaw dangah pawh a awm ngam ta lova, Fanai khaw lamah a awm ta a. A fate erawhchu tunhnai deuhah chuan khawbung-ah awmin an sawi.

TAWMTAWLI ANGLUM

Lalte hian ram zau neih hi an inelna a ni a. An fapaten ram hrangah khaw thar sat zel sela an duh a. Lalkhuma hian fapa pakhat chauh, Lalbuta a nei rih a. Fanu chu nu hrang hrang lakah pali chu a nei tawh a, fapa dang neih leh a duhin fapa a awt em em mai a. Fapa neih belh leh beiseiin, a rilruin nupui dang neih belh pawh a ngaihtuah leh deuhva. A Pawih kawmngeih, Khuangli lalte khuaah a zin a. Hemi hma pawh hian vawi tam tak an intlawhpawh tawn thin a, Pawih ṭawng pawh hi thiam tak taka thiam a ni.

Khuangli ho khuaa a zin ṭum hian a thleninah nula hmelṭha tak mai a awm a, a hming chu Tawmtawli a ni. Chutih hun lai chuan Khuangli Pawih ho chuan, an mikhualte puan thuah naran mai bakah, an nulate hi an thuah tel ṭhin a. An mikhual te an mutpuitir ṭhin tihna a nih chu. Chutianga an nulate an thuah (mutpuitir) thin chu, 'Anglum' an ti ṭhin a. Nula anglum an chhimtir ṭhin tihna a ni. Zana nulate han inthuah chu mikhualte tan thil lawmawm tak a ni ṭhin. Amaherawhchu an nulate an rinawm em em ṭhin a. Zana mipa bulah, puan inkeuzawnin va mu pawh nisela, sawnpai leh chetsual phah nan an hmang lem lo. An mikhualte

uhil thei lovin, nula kha pawl tum mahse nula a a ṭang tlat thei a. "Chang hlah, chang hlah," lo tihsan mai ṭhin. Chu chu, 'Che suh, che h,' tihna a ni Nula pawl tuma han kuah vel wh ni lo teh reng sela, a cheta a chet deuh h chuan, 'Chang hlah,' a lo ti leh mai ṭhin si a. Pang kham avang emaw, hrik seh avang nawa taksa han inhiah leh lehvel fahran pawh ikhualte khan an inthlahrung zawk mah mah hin a ni.

Hemi ṭuma a zin hian, Hniarvunga hmingpu hmu a. A fapa neih leh hun chuan, 'Hniarvunga,' k ngei a duh ta hle mai a. Tawmtawli kha a n hmasakin a anglum a chhim a, chhim leh beisei takin an inah a thleng leh a. Mahsela lo zin bo daih mai a A lungleng chuan heangin Pawih ṭawngin hla a phuah ta a-

Khuanglipi vawng hal ing e,
Ka ngaih Tawmtawl awm lem lang e;
Hniarvung khalh lo maw hrin thar e ka dawn;
Zei ti ulaw hrin thar e ka dawn.

A awmzia chu hetiang deuh hi a ni awm . Khuangliah ka han zin a, ka ngaihzawng Tawmtawli chu a lo awm lo na a, Hniarvunga hmingpu ka hria a; fapa ka neih hun chuan a hmingah Hniarvunga ka sa ang.

Chutianga anglum inchhimtir chu tunlu hun rei pawh la ni lo thleng khan an la chir niin an sawi. Tunah erawhchuan chutiang chhim pha leh hre pha a nawm tawh kher lo ni thei e.

HNIARVUNGA NU TUR A ZAWNG

Hniarvunga hming chu thu leh hlaa chaw vel remchang a ti a. Tichuan 'Tuchhingpa' ema 'Laltuchhingpa,' inti lovin, 'Hniarvungpa' tin a hla phuah thar apiangah chuan a inchhal ta. Pawih ṭawng ngei pawhin 'Hniarvungpa,' ti inchhalin hla tam tak a siam a. (Ka naupan la pawn zu hmunah Pawih ṭawnga hla an sak thi ka hria a, 'Hniarvungpa,' tih a lang zing hle thin a. Mahsela chung hlate chu kan hrereng ta lova a pawi ngawt mai).

Hniarvunga hringtu tur chuan, nupui dang neih tur a ngaihtuah ta a. A nupui leh hmeite khan fapa dang an hrin sak thei si lova. Hmeichhia an hrin sak loh leh fa nei lo te emaw an ni a. Chuvang chuan nupui dang, tunlai ṭawng, takin, tawih deuh a dap leh ta a nih chu. A nu tur atan chuan, a khaw nula hmeltha ber, Khualluti, Chhunthang hnam chu a ngaihzawng deuh a,

a rim pawh a rim chhin ta a Lal upate pawh chuan Khuallutı chu an dem fıam ve ta fo mai a, "Hniarvunga nu," an tifiam thin a. Ani, Khuallutı lah nula zet zawt chauh, Mari anga mipa pawh la nei ngai miah lo, nula thianghlim kum 17 mi lek a la ni si a. Chutia 'Hniarvunga nu,' han tih mai chu, ang lo lutukin a hria a, a thinrim rim tehchiam ngam chi ni ang mang bawk si lo, chhaihna fiamthu chu tawngin, upa ho te chu thirgfakin a um a, a vaw thelh thuak thuak mai ṭhin a ni Vuak pawh a vaw tak tak ṭhin a ni awm e.

Lalkhuma hi mihuaisen, pasaltha elhkhen a nih avangin huaisen a ngaina a Mi huaisen reng reng te chu a ngaisang em em mai thin a, a titi duhzawng pawh mi huaisen te chanchin sawi hi a ni. A khuaa tlangval huaisen, Saichurha leh Saikulha te hi Khuallutı nuta te an ni a Khuallutı pawh hi hmeichhia mah ni sela kawlhrawng ve tak a ni a. Khuallutı hi a neih chuan, fapa pawh lo nei ta sela huaisen tak ni thei turin a beisei tlat a. Chuvangin Khuallutı hi neih ngei a duh a, a rim ta tlut tlut a, Mahsela a rin angin a hmin hlei thei lova. Khuallutı hi rilru lian tak a lo nih ve avangin lal pawh chuan a lalna a chhuang hlei thei bik lo. Hmangaihnaa hneh

phawt loh chuan Khualluti hi han hneh mai maî chi a lo nı bık awzawng lo mai a. Reife a hel hnuin, a tawp a tawpah chuan a nei thei ta hram a nı. Lalkhuma hian Khualluti a neih hian kum 49 emaw, 50-na emaw a ni ang. Khualluti hi kum 17 vel chauh a ni si a. An inupat hleih em avang hian Khualluti hian neih a hreh ve deuh a ni ngei ang. An in hel vel dan leh a neih theih lawk loh avanga a lungleng hlaphuah te pawh a hla phuah te kan chhiar hunah kan la chhui zui zel ang.

HUAISEN AN PAWIMAWH

Huaisen ṭangkai dan sawi hlek ila. Lalkhuma te hun lai hian Thattlirha leh a fapa, Raltawna mi leh saah huaisen hmingthang an ni a. Leng khuaah te leh Sailo khaw dang dangah te an awm lawr a. Heng mite pahnih hi Pawih ho pawhin a phung hlauhva. Raltawna zin, khaw pakhata a riahnaah pawh a riah zanin, Pawih za rual lai (za lai) turin chu khua chu rawn run an tum a. Khaw hnuai kawnah an ṭhu hmur mai a ni tih hmeichhe hovin an sawi a, lal an hrilh a. An lal thlaphang chuan Raltawna a kova. "Tawna, kan khaw hnuaiah khuan Pawih ho tam takan

biru a, zaninah min rawn run dawn a Engtinnge kan tih ang ?" a ti a. Ani chuan, "Ka awm alawm! Engmah min tih lovang," a ti mai a Lal chuan, "Zanah engtinnge an hriat teh-lul ang che?" a ti a. "Zanriah ei kham hnuah veng tinah tlangau tir rawh Raltawna a la awm em? ti zel sela, 'Awm e,' tia lo chhangtu tur ruat sa vek la. Pawih ho chuan an run ngam lovang che," a ti a.

Raltawna sawi angin lal chuan, veng lu lamah te, veng mawng lamah te tlangau ringtakin a autir a Veng tin aṭang chuan, "Awm e," an lo ti zel a. Pawih hote khan an hria a, a zan a zanin an let leh ta vek a. Raltawna hmingin khua a venghim thei a nih chu.

Vawikhat pawh Pawih rama Pawn khuaah bete pur, Raltawna hian a phur a. Betlukawnah Pawih ho mi panga velin khualzin thah tumin an lo lambun a. Raltawna pur phura kal chu, Hlingvawm khuaa Fanai hovin an lo hrilh a. "Raltawn, kal suh. Pawih rawlrala che an awm a nia," an ti a. Raltawna chuan, "Anmahni nghal ka man lohin," a tihsan mai a, a kal lui ta a. Betlukawn thlen dawn chuan a phur chu a keuh ri dawm a "Tutenge helaia mi'n lo lambun veitu chu," tiin, a hming chhâlin, kawng sir tawn

tawnah chu^n a silai kau sain a'n tin kual pap pap a. Pawih ho chu an lo chhuak ta phawk phawk a. "U Raltawn, nang chu kan chang lo ache," an ti a. An silai chu a chhuhsak a, mi pakhat kha a puttir hlawm a, a dang te chu anna pur phurh kha a phurhtir hlawm a, an khaw daibul thlengin a hruar hlawm a ni.

Raltawna pa, Thattlirha pawh Khawlailunga a zin ṭumin, Pawih ho sumdawng, mi thah ruk tuma zin, zawlbukah an thu tham hlawm a Tlangval pakhat zawlbukah a lokal a, Thattlirha an khuaa a lo zin thu a sawi a. Chu veleh chuan Pawih ho chu zawlbuk pawha riak ngam lovin an zan haw ta daih mai an ti. Thattlirha vek hi Dawn khuaah pur phur turin a kal leh a. Ṭiau luikamah an lal sele kah hliam man thei lo, beidawng lo ṭhu khawm ho chu a hmu a. An chhui zui ngam tawh bawk si lova. Tiau pho sirah chuan rairuang hmun zau deuh tak, pik mup maiah chuan a hnu chu a lut siah a. Tih-ngaihna hre lova an lal leh mipui ho ṭhu hmur chu a hmu a.

Thattlirha a lo thlen hma deuh aṭang khan, 'Thattlirha'n a bei zui ngam ang em?' tiin an lo inhnial laih laih a. Ṭhenkhatin "A bei ngam ang," an ti a. Ṭhenkhatin, "Thattlirha pawhin a bei

ngam bik lovang," ti an awm bawk a. Thattlirha chu a va thleng ta ngei mai a. An sa hliam chhui ngam tawh loh thu leh a ki lah chu a tha khawp mai a, a eng pup mai a ni tih thu an lo hrilh a. Thattlirha chuan, "A ki a ṭha hle maw," tiin a zawt a. "Tha teh reng mai," an ti a Ani chuan, ' In silai puak duh deuh ber mi'n pe rawh u, ka han chhui ve teh reng ang," a ti a. An han pe a, ani chuan a chhui ta ral ral a Dawn khaw pasalṭha pakhat chuan a hnungah, amah hmu pha meuh lovin a zui ve a Silai chu a ri ta pawp a, ram sial chu a tlu tawp a A sa chu an chan a, Dawn khaw lamah chuan ani pawh a kal ve ta zel a. Chumi zana lal ina sa lu an lawmnaah chuan, mi tin mit chu a chungah a fu thup reng a. Chu mi zan chuan nula 3 lai a thei hman a ni awm e. Tin, an lal fanu pawh a ngai nin, a haw hnuah thu a thang vel a. An lal fanu meuh a ngai nia a pain a lo hriat chuan, Thattlirha chu an khuaa zin leh turin a chah le a. 'Thattlirha lo zin teh se, kan ngai e,' tiin. Ani pawh chu lal sawmna ang chuan a han zin leh ta ngei a. Zu an lo hrai rui chiam a. A ke te, a malpui leh a ban ruh te an chhu thiak a. Kawtchhuahah thi ang derin a zalh a. A chhung te hnenah va la turin an chah a. An va hruai

hnu chuan bawp leh ban kual ţeng tung chungin a dam chhuak leh a. Tam tak chuan a hliam chu an thihpui ngei ang. A chhel em avanga thi lo chauh a ni. Thi tawh anga an kalsan hnu pawha nung dama a chhuak leh chu, mak an ti a. Thi thiang lo niin an ngaihphah hial a ni

Chutiangin Lalkhuma pawh hi a vanglai chuan huaisen, pasalţha elhkhen, Pawla pawhina a ngam loh tur ni hiala an ngaih a ni. A hlauh pawh an hlauva, a huatzawnga awm an hlau hle a. Amaherawhchu mi huaisen hmingthang mah ni sela hla phuahthiam leh pa kawm nuam tak a nih avangin an nel em em thung a. A pawi sawi tur zawnga awm erawhchu an hlauh ber a ni. Amah hi Pawih hoten an kawmngeih hle a ni tih a lanna dang leh chu, he hla aţang hian kan hre thei ang :-

Vanlaiphai leh Puruntlang khi hei hawi rih la,
Mi nunnem pa hreuthang zulh nak.

Lalkhuma pawh hian a huai avanga a chan loh tur a chan tak emaw, a khuaten himna an neih phahna sawi turin a awm nual a. Vawikhat pawh a pa thih hnuin, a u te nen ro thilah ţhhauna an nei deuhva. Pate ro thil engmah hmuh ve loh chu tiin, Fungkite, kutphah chen lek chauh hi a dil ve a. "Ro dång zawng engmah

changphak ka ni lova, Fungkite hi erawhchu ka lo kawl ve ang e," tiin, a ute a dil a. A u, Lalvunga chuan, "Zawnga, i sawi ve tur a awm love," tiin a chhang a. Lalkhuma thinrim chuan, "Aw haw haw! I lal lu leh ka zawng lu kan va inthleng dawn em," a ti a. A silai a chuh a, kah tumin a kau ta nghal a. Chutah zet chuan leh, mi dang awm te an rawn inrawlh vat a, an chelhbet a Kap lo tur leh, a thil dil pawh chu pek ve awmah an ngaihpui ve bawk a, Fungkite pawh chu an pe ta a. Khai leh meithui a hnawih a. Silai zen tam han dah theihna tur pawh a ni lova, a te hle à Silai zen, vai siam tha deuh chi, silai zên hmatheh hman tur dahna atan a hmang ṭhin a. Silai kep deptu atan chutiang chu tlemtein a hmang thin a, zo zen pangngai a thun hnan leh ṭhin tihna a nih chu He a fungkite hi tun thlengin vawn that a la ni. Lalkhuma thinur chu a û ten an ngam lo zawk zel a ni. Lal dang te nek tur pawhin, hriam len tur chuan a rinawm deuh ber a. Chutiangin sa kawlh lakah pawh an hmatheh ber ṭhin a ni. A unau dang te aiin, a û Lalvunga nen hi chuan an inkawmngeih deuh bik a. Chutiangin Lalvunga fapa, Zataia, Khawhai lal leh Lalkhuma fapa,

Lalbuta te an inkawmngeih leh a. Kairuma erawhhi chu a naupang deuhva, khin tham pawh ni lo a la ni ang, Lalkhuma hun lai hi chuan chanchin engmah a la nei ve lo. Kumpinu lo len hnuah Kairuma hi chu a hming a lang ve chauh a ni. Kumpinu lo len hma chuan Kairuma chanchin engmah sawi tur a awm lo. Lalkhuma leh a ûte ho erawhchu Kumpinu lo len tak tak hmain an boral hman vek a ni. Kumpinu lo len (Vai len) hian, Lalkhuma hi la dam ni ngat sela, eng ang takin tal ve ang maw? Vuta fa te zinga a la dam chhun, Kairuma pawh a inlakawl ve hle tih kan hria a. Heihi bung dangah kim zawkin chhui a ni ang.

Chutiang chuan mi huaisen te hi hmanlai chuan an pawimawhin, a lar pawh an lar zual a. Lal te pawhin an chawimawi thiam hle thin. An khaw chhung leh ram vengtu bul ber an ni a. Chuvangin lal te pawhin, an khuaa mi huaisen leh pasalṭha te khaw danga an pem hi chuan, an khaw khing pem ta tlukah an ngai ṭhin a, an ui em em ṭhin a ni. Lal dang te pawhin an khuaa pem turin, a rukin an thlem fo ṭhin reng a. Lal pakhat khuaah rei tak awm duh lovin, pasalṭha leh mi huaisen deuh bik te hi chu an pem

lawr fo ţhin a ni Tui kang tak ngial pawh nghak sela, huaisen fa te leh an lawm nu te chenin an ţhal khalh ngam ţhin lo. Pasaltha huaisen te chuan mi te sa an barhin, an lal te hiawk titlaitu ber an ni a. Sa an kah teng rengin, tûl hnih tûl thum bâk rep bik lovin, ţhenawm khawveng te an hleh zo vek thin a An zarzotu te zah leh duhsak an hlawh hle thin a ni. Tunlai thlengin mi zah leh ngaihsan nih hi, hausakna aimaha ngaihropui a la ni fo. Hausa hle si, mi ngaihsan hlawh lo chu an awhawm vak chuang lo Chu-tiangin khawvel ram dang dangah pawh, eng hun laia cheng pawh ni sela, ngaihsan leh duhsak kai te nun chu a hlimin, mi awhawm bei an ni fo

Lalkhuma a lal avangin a fa te hun thlengin, an khuaah pasaltha hmingthang tak an awm lo Lalkhuma hi a huai lawr lak a, mi dang huai-sen leh pasalţha zawk mamawh hranin a inhre lo a ni ang. Tin, a khua te chu mi kawlh sa-kawlh lakah venghim thei tawkah a inngai a ni thei bawk ang. Huaisen leh pasalţha ve tak te chu awm pawh ni sela, amah tluka langsar thei-in an awm loh avangin an hming a lang lo pawh a ni thei. A thih hnua sangharin ar a lak te hian, nu ho lunglengin a hming an lam thin:—

Ngharsatein a la e,
Mu bangah chuan zel na ngai,
Tuchhingpa tlang tinah.

Sangharin ar a lak te hian Tuchhingi pa chuan eng hun pawh ni se, zanlai pawh ni se a ar lak chu chhuah sak tumin, silai nen a um zel peih thin a. An ar sangharin a thih hnua a lak te hian a hming an sawi reh thei lova, sanghar umtu atan an ngai ngawih ngawih ṭhin a ni. Tunlai hun thleng hian zanlaia sanghar ar lak chhuhsak tuma ramhnuaia thlur zui peih zel chu an vang viau awm e. A Pawih thiante ram dang, Sangau leh Phawngpui chhehvela pem ti te pawhin hetiangin an lunglen zia an sawive a:-

Vanlaiphai sahawi len nak,
A zawm ka thei thiam rih lo;
Chuan rih lang tualvel rawnin,
Lungchhuan tlang del dul.

Sangau aṭangin an han thlir phei vang vang a. N. Vanlaiphai awmna lai an hre thiam lova. Lungchhuan tlang erawhchu chiang fahranin a lang thei a. Chutiangin an lunglengin khua an chuan vel ṭhin a. Lungchhuan tlang an rawn hmuh theih chhun chuan an lung a tileng thei

ţhin hle tibna a ni. An thlah te ţhenkhat Phawngpui bul velah hian an awm zui zel tih hriatna chu, he hla Sangau pa pakhatin mi hrilh bakah hian, chu pa chuan a pi leh pu te sawi danin, Lungchhuan leh N. Vanlaiphai vel hi an lo chhuahna ni awmin a sawi a. Lungchhuan rama tlang sang bera ngaih chhuahlam pangah hian khaw hmun hlui a awm a. 'Pawihmanga veng,' tih a ni ţhin a. A chung tlang chhipah 1919 kumin bung ka phun avangin, helai tlang hi ka hmingin a lan ta a. Mahse hun a lo rei ta deuh zel a, ka hming pawh chu a reh ve leh ta hret hret zel a. Hemi hmun leh Lalkhuma awmna khaw hmun chu furlong khat (meter 200) vel chauh a ni. Pawihmanga veng emaw Pawih veng hnuaiah hian Paihte hmun hlui a awm a. An tuikhur pawh tun thlengin 'Paihtetui,' tih a la ni.

CHHIM LAM LAL TEN AN HLAU

Chhim lam lal ten an hlau deuh viau a ni tih a lanna chu :- Vuta thua Vuta fate hovin Pawih ho puna Khawnglung an zuk run kha Chhim lal ten an la hre deuh reng a ni thei e. Lalkhuma Lungchhuana a kai hmasak ţum hian, Chhim lal ten an ramvah hlanin a khua chu

vawilehkhata run thut an tum a. Thei nise a khua chu hal vek an duh awm e. Lungchhuan hi Khawnglung chhak lawk km. 10 vela hla chauh a ni.

Tichuan Lalkhuma awm loh hlanin a khua chu run an tum ta a. Enthlatu an tir a. An enthlatu tirha chuan Lalkhuma khuaa pa pakhat ramvak hi a han hmu a. "In lal a awm em? Sa zawngin a ramvak em?" a ti a. Chu pa chuan, "Kan lal chanchin hi a hriat theih loh! Ramvachal lutuk hi a ni a Chhuah lama a zing kal te hian, tlak lamah te a lo hawng thul a, tlak lama a kalin, chhuah lamah te a haw leh ang lawi a; hmarlam kawtchhuah lama a kal te hi chhim lamah a lo hawng leh thul a. Mi mak tak a ni," a ti a. Run tumtu te khan an rilruin, a khua an run buai laia a rawn nan hman chuan, an che lo hle ang tih an rin avangin run ngam chiah an ngai ta lova. Pasaltha ho, mi engemawzat lai a vahchhuah pui ngeiin an ring a.

Chutiang chuan mi huaisen pakhat avang ngawt pawhin khua a him a, mipui an thlamuang thin. Raltawna riahna khua, Pawih za ral lai turin an run ngam loh phahna te, Betlukawna Pawih 5-in mi an lambun tum pawha, Raltawna, amah chauh kalin Pawih ho chu a khalhkhawm theih dan te, Dawn lal sele hliam chhui ngam

tawh lo, lo thu hmur mai ho, an beidawn em em tawh hnua Thattlirha'n awlsam zet maia sele chu a va kaphlum mai te, Lalkhuma mize dik tak an hriat avanga a khuate an himna te hi mi mal huaisenna avang hau hau a ni a Sa leh rala huai chu fei keng ringawt pawh thi thiang lo ang deuhin an ngai a Nghatebaka pawh huaisen na na na chuan Chawngbawla ho amah chauhvin a um cuai duai mai a nih kha Amah-erawh Chawngbawla a lo huai ve a, a che sual ta hlauh mai pawh a nih kha.

Lalkhuma rawn run tumtu te hi, Vuta ho ten Khawnglung an run avanga thinrim, phuba lak tum niin an sawi Keltanah in 300 vel lai niin an rawn inkulh mup mai a. Keltan aṭang hian enthl i-tu Lalkhum khuaah an va tir a ni. Vuta hian rem a lo hre fuh viau niin a lang. A fate zinga a parau ber, pasalth i eltiang leh huaisen ber, Lalkhuma chu Chhim lam lal ho eptu atan a dah a. Lalkhuma unau dang te hi chu chan-chin nei ve viau hlawm mahsela, mi mal taka huphurhawm thama huaisen langsar an ni lo a ni. Vuta ngei pawh hian a fate zat miin an zawh hian, a chhiar dan dan a, a tawp berah, "Ka Khum Sakeia," a ti deuh kher kher ṭhin a. Chu chuan Lalkhuma a en dan leh mi pawhin hre ve se a tihna niin a lang. Mizo te hian Sakei

hi kan ramsa ngaisan ber leh hlauh'ber a ni a. Hmanlai phei chuan an kap ngai lo, thiang lo angah an ngai thin. Chutiang deuh chuan Lalkhuma hi Sakei ang maia kawlhsen, ṭihbai-awm kawlhrawng leh chak niin an ngai a ni. Ani kher hi chhim lal ho deptu atan hmang lo sela chuan chhim lal ho hrohrang hi engtin tak na zui ang maw?

INREMLEHNA DAN
(Diplomacy ti mai zawk ila) A THIAM

Lalkhuma hi mi kawlhsen tak ni mahsela, a thinrimna hi tilang hmasatu a ni ngai lo. Awm lo lutuk leh ṭawng chaltlai lutuk hmanga miin an khen hmasak avang chauhvin a tek chhuak ve ṭhin a. A thiamna ngei chinah a inhro chauh a ni. 'Zaidam ṭhin thawk,' an tih ang deuh hi a ni a. Thinrim hmasa leh thiam lo hmasa a ni ngai lo. Thiam nia a inhriat chinah erawhchuan diau duh map lo a ni.

A û Lalnguauva nen intawng hle ṭhin mahsela a tawpah chuan hmangaihna nei takin, amah nen an inrem a. Lalnguauva fapa mal neih chhun, Ralṭhianga pawh a û thih hnuin Piler tlang a ṭhuttir a. Chumi awmzia chu, Pilerah khaw hrang neiin a laltir tihna a ni.

Vanhnuailiana thlah te leh Vuta thlah te an innghirngho hnuin, Vanhnuailiana farnu, Darhlupuii a ûin a nei kan tih tawh kha A û thih hnuin, Lalkhuma hian Darhlupuii a nei ve leh a. Dothiauva pawhin Lalkhuma te nena inrem taka awm duhin, an inneih chu a lo remti ve hle a ni Darhlupuii a neih hnu hian chuan Dothiauva te nen inrem takin an awm zui tawh a ni.

Vuta Falama a tang tlanchhuah a nih hnu hian, Lalkhuma hian Pawih ho nen inrem taka awm zel a duh a A khuaah Pawih chhungkua sawmthum lai a khua leh tui ni turin a lawmlut tih kan hriat tawh kha. Chubakah Paihte pawh tlemazawng chu an awm ve a. A fapa hmingah Pawih hming, Hmarvunga a chawi duh tlat hi ngaihtuah tham tak a ni a Hmarvunga a pian hma fe aṭang pawha 'Hniarvungpa,' a in tih duh tlatna hi Pawih ho nena inkawmngeihna bul atan a duh avang ni berin a lang. Pawih tawng a thiam zia te a hla siam ṭhenkhat atangin a lang a Chutiang chuan Pawih ho nen inkungkaihna nghet tak a chher a ni tih hi hnial rual loh a ni Sangau Pawih ho te pawhin a hlaphuah te chu an hla duhzawng tak, an hriat lar em em a ni Khawnglung run tumin, Vuta thlah te hian Pawih ho an pun avangin ṭhenkhat chuan Vuta

thlah te an dem deuh ṭhin a. A dikna lai pawh a awm thei e. Amaherawhchu nguntaka ngaihtuah chuan, khang lai hun te kha chuan Lusei leh Pawih te chauh kha hmelmaa insiam bik an ni lo. Lusei leh Lusei pawh an indova, Thangluah lal ho leh Sailo lal ho pawh indo chang a awm . Chutiangin Lallula thlah rau rau (Sailo thlah khat rau rau) pawh an inngur fova. Vuta fate ngei pawh an indo lo chauh ṭhin a. Lusei leh Pawih ho te pawh indo chang nei thin mahsela, inrem taka awm a, thlah khat, Chhinlung chhuak an nihna ang taka awm ve chang chu awm ngei tur a ni tih hi kan hriat thei hauh loh tur chu a ni. Vuta thlah te leh Pawih ho inremna leh inkungkaihna nghet tak lo awm tawh hre lo tan chuan, Khawnglung run ṭuma Vuta ho te thiltih dan hi hriatthiam loh pawh hi a awm ve reng a ni. Lalkhuma pu, Lallula'n Thlanrawn Pawih ho a rawt chiam a ni tih kan hrereng awm e. Mahsela Lalkhuma hi chuan Pawih ho chu a hun laiah chuan hmelma angin a en lova, ṭhian ṭhaah a siam thei zawk a nih chu

Chhim lam lal ho te nen pawh inrem taka awm a duh a. Khawnglung run avanga phuba lakna rilru chhim lam lal ten an nei reng chu vei em emin, an inremlehna tur a dap a. Tichuan,

a fapa upa ber, Lalbuta tan Khawnglung lal, Zadala farnu Rothanghlen a neih sak ta nghe nghe a ni. Inremna duh mi mah ni sela, chhim lam miten an be tlawn hle thin a ni tih an hla atangin kan la hre zui zel ang. Lalkhuma hi chhim lam lal te nen inrem takin an awm zui ta mai ni lovin, a tu leh fate zel pawh an inhretawn ta zel a. Tuchhin gi pawhin Keltan lal, Mangthawma a nei a Lalkhuma tunu, Darngeni pawhin Denlung (Hnahthial bul) lal a nei a

A khua leh tui, Renthlei ho leh Pawih ho te lungawi takin a remkhawm thiam a Pawih veng i upa pakhat phei chu a upi min zingah a awm ve a. Pawih veng bikah khan chuan lal ve ang hrimin a inngaihtir thei hial a. Tin, Renthlei ho upa pawh, lal ve ang hialah a inngaihtir thei a. Lalkhuma chu vengpui (venglai) berah awmin, an kil ṭaih hlawm a. Veng hlawm thum ang deuhvin a khua (Lungchhuan) chu a rem a. Veng tin chu tlang pawng deuhva awm vek an ni a. Renthlei ho chunga a upa min, lal anga lo inngai vetu pawh chuan, a fapa hmingah Lalthuma a sak phah hial a ni tih kan hriat tawh kha. Lalthuma hi pasalṭha tak a ni a, Biwktlangah a thi. Paihte ho erawhchu veng tih tham nei an ni lova, an chanchin sawi tur tehchiam hriat a

awm lova. An awm ve ţhin tih hriatna chu 'Paihte veng,' an tih ţhinna aţang maiin a ni. An tlem thum deuh a nih a rinawm. A khua hnaimchawman te a enkawl dan aţang hian rorel thiam leh mahni khuate remkhawm thiam a nih zia a lang leh a ni.

Chutiangin, Lalkhuma hian a khua leh tui te leh a ţhenawm lal te nen inremna fel tak a siam a. Indona rilru pu reng renga hun hmang zo lovin, sa pelh nan pawh hun a ngah tawk a ni tih ve ang. Sa pawh a kap tam em em a. Kum 50 chauh dam mah ni sela, sa hi sakhi leh sathai tiam lo pawhin 500 lai kapin an sawi. Indona lamah a rilru leh hun te a hmang lo a ni tih a lanna dang leh chu, zai mi, hlaphuah thiam tak a nihna hi a ni. A hlaah te hian, mi lungleng leh pasalţha a nih zia a lang a. Chuvangin indona lamah hian chuan hun a hmang lovin, inrem takin a khua leh tui te leh a ţhenawm lal te nen an awmzui a ni tih a chiang hle a ni.

RULPUIIN A UM

Lungchhuan khuaa a awm laiin, Bawktlang ramah a ramvak a, ţhian pakhat a hruai a. He a ramvahna hi, Khalhthang khua awmna ţhin a ni. Khalthangah hian Lalvunga a awm ţhin a,

'Lalvunga hmun,' tih a ni ve fo bawk ṭhin. A ramvahnaah chuan rulpui nge saphai tih pawh hriat loh, lian em em mai hi a hmu a, rulpui chuan a um chiam mai a ni awm e. Lalkhuma hi mi leh saah chuan tlan ngai lo a ni a. Pawla pawhin mitthi kawtchhuahah lo chang mahsela, Lalkhuma hi chu ngam lo turin an ngai a. Chutiang khawpa mi huaisenah chuan an ngai thin a.

'Tuchhingpa zing khaw vawnzawl i thlen chuan,
Pawla kawta'n chengrang kau ang che,
Hnam len la, sat dai rawh,'

an lo ti hial ṭhin a Mahsela hemi tum zet hi chuan a tlanchhe nasa mai a ni awm e. He mi tum hian, mi tumahina an la hmuh ve ngai loh, rul lian namai lo tak chu a hmu a. A tiat thuak erawhchu, Cheukawnga Sangau khua pawhin a hmuin a insawi Cheukawnga hian bawng lâ tia lai hmuin a insawi. Sangau khua vek, Cheuluaia pawhin rul lian, a lu bawngchal lu aia lian mah hmuin a insawi bawk. Hmanlaia an sawi ṭhin, Singaia dawlhtu pawh hi heng ai hi chuan a lian lem bikin a rinawm lo. Heng rul emaw saphai lian tak tak an hmuh te hian mihring a hmu tute beih a tum lem lova. Cheukawnga hmuh hi chu, a ṭhianpa, a aia kal hmasa zawk pawhin

thingluang emaw a ti a, a kal kan mai a. Saphai hian kan a haw viauin an sawi a. Mahse he saphai hi chuan a haw lova, chet pawh a che duh hlek lo niin, Cheukawnga hian a sawi a.

Khalthang hmun phula Lalkhuma hmuh erawhhi chu, a hmutu a um vak mai a. Mi leh saah chuan tlan ngai lo ni ṭhin mahsela, he rul lian hmaah hi chuan a tlan nasa mai a ni awm e. Kangzang khaw huaisen, Lenduma pawh sakawlhah chuan tlan ngai lo a ni a. Mahsela zuanbak pangngang chuan tihṭhaih chi a ni lo, chema mi sah mai pawh hnial lo a ni. A hlo thlawhnaa pangngang a hmuh pawhin, hlo thlawh tan khat vela hel zel ṭhin a ni. Sazu note sen ngil ngel pawh hi a hlau em em a. Chutiang chuan thil hlauh zawng te, hlauh loh zawng te a inang lova. He lehkhabu ziaktu ngei pawh hi sakawlh lakah chuan a tlanchhe ngai bik lova. Mahse rul te hi hriam keng lo chuan, min chuk a tum si chuan, tlanchhiat loh pawh a inring bik lo. (Silai ulhbun phir te hi chu keng ila, hmeh puah hma si chuan ka tlan lo ang tih awl tak a ni.)

Pasalṭha pawh hmanlai mi leh tunlai mi chu kan hlauh zawng leh hlauh loh zawng a inang lem lo thei a. Thiang lo an ngah viau laiin, keini chuan thiang lo pawh kan nei ta lem lova.

Lalkhuma hmuh hi rul lan tak, a lu pawh hmanlaia Mizo chaw ei-thleng tiat reng niin an sawi. Mizo chawei thlengpui kha, ft 2 dawn laia hlai a ni ṭhin. Chutianga lian chuan sai leh phai hmunah a um a Rulpui awrawl chu, ring em em maiin a âwn ruah ruah mai a ni awm e. Lalkhuma ngaihdan chuan, hmun thiang lo leh hriat thiang lo ni hialin a ngai a ni A thianpa chuan, "Kap rawh, kap rawh," a ti a. Ani lah chuan zep hlek lovin, "Ka hlau em mai, kap mah ila fuh pawh ka fuh lovang, kap fuh mah ila a thi zo lovang," a ti a, an tlan dun zel a A tawpah chuan an him thei ta hram a. Lalkhuma ṭhian hruai phei chu, a thlabar hle a nih a rinawm. Khua an thlen chuan a thi nghal ta mai a ni Lalkhuma rulpuiin a um thu hi Lungdar khua Lianngaia leh Challianthangi te sawi a ni.

Chhura Vanlaiphai (North) ramah Singaia a awm tawh thin a A awmna khaw hming chu, Khawng khua a ni Khawng leh Khalthang hmun hi, tunlai N. Vanlaiphai ram chhunga awm a ni a. Khawng leh Khalthang hmun hi mel 5 vel (km 8) vela inhlat a ni. Helai velah hian rulpui lian tak a lo awm ṭhin a ni tih hi thil rin theih tak a ni ang. Lalkhuma hmuh hi Singaia dawlhtu ṭhian emaw, a thlah piang zel emaw a ni thei

tur a ni ang. Hetiang khawpa rul lian chuan a duh chuan ram zau tak pawh a fang theiin a rinawm. Muvanlai ei theih rual a ni si lova, ram sakawlh te pawh a chaw an ni thei vek awm e

Lalkhuma umtu rulpui kan sawi tak azarah chuan, han sawi kai leh ta zel ila. Mi ţhenkhatin Liandova te unau khaw awmna hi khawiahnge? tih leh Singaia hi khawilai ramah nge rulpuiin a dawlh? tia zawt an awm thin a. Liandova te unau awmna khua chu Zawngte hmun khi ni ngeiin a rin theih. Putar pakhat, Lianngaia chuan, "Kan tlangval lain, Kawl ramah chi seh phurin kan zin ţhin a. Singaia dawlhtu rulpui inkhamkaina kawrte an tih chu, kawrte lian lo tak a ni a. Tin, chu kawrte mawngah chuan, lengkir sang lo tak hmun sarihah a awm a. Tuaisiala leh Liandova te unau saphai pumpui changtute chuan chu kawrte chu an zawh thla zel a. A pumpui a dar ri ret ret an hriat achin h phei chuan 'Kan rim a chhia in la ti em? In tih chuan kan la chhuk zel ang e,' tia lengkir thlangtabera an zuk chan takna hmun thlengin ka zuk zawh zel tawh a," a ti a. Hemi kawrte, saphai inkhamkaina aţang hian Zawngte khaw hmun hlui chu hla lo hlein a sawi.

He khuaa an awm lai hian an ramvahnaah

'Lalvunga hmun,' tih a ni ve fo bawk ṭhin. A ramvahnaah chuan rulpui nge saphai tih pawh hriat loh, lian em em mai hi a hmu a, rulpui chuan a um chiam mai a ni awm e Lalkhuma hi mi leh saah chuan tlan ngai lo a ni a. Pawla pawhin mitthi kawtchhuahah lo chang mahsela, Lalkhuma hi chu ngam lo turin an ngai a. Chutiang khawpa mi huaisenah chuan an ngai ṭhin a.

'Tuchhingpa zing khaw vawnzawl i thlen chuan,
Pawla kawta'n chengrang kau ang che,
Hnam len la, sat dai rawh,'

an lo ti hial thin a Mahsela hemi ṭum zet hi chuan a tlanchhe nasa mai a ni awm e. He mi tum hian, mi tumahina an la hmuh ve ngai loh, rul lian namai lo tak chu a hmu a A tiat thuak erawhchu, Cheukawnga Sangau khua pawhin a hmuin a insawi Cheukawnga hian bawng lâ tia lai hmuin a insawi Sangau khua vek, Cheuluaia pawhin rul lian, a lu bawngchal lu aia lian mah hmuin a insawi bawk Hmanlaia an sawi ṭhin, Singaia dawlhtu pawh hi heng ai hi chuan a lian lem bikin a rinawm lo. Heng rul emaw saphai lian tak tak an hmuh te hian mihring a hmu tute beih a tum lem lova. Cheukawnga hmuh hi chu, a ṭhianpa, a aia kal hmasa zawk pawhin

thingluang emaw a ti a, a kal kan mai a. Saphai hian kan a haw viauin an sawi a. Mahse he saphai hi chuan a haw lova, chet pawh a che duh hlek lo niin, Cheukawnga hian a sawi a.

Khalthang hmun phula Lalkhuma hmuh erawhhi chu, a hmutu a um vak mai a. Mi leh saah chuan tlan ngai lo ni ṭhin mahsela, he rul lian hmaah hi chuan a tlan nasa mai a ni awm e. Kangzang khaw huaisen, Lenduma pawh sakawlh-ah chuan tlan ngai lo a ni a. Mahsela zuanbak pangngang chuan tihṭhaih chi a ni lo, chema mi sah mai pawh hnial lo a ni. A hlo thlawhnaa pangngang a hmuh pawhin, hlo thlawh tan khat vela hel zel ṭhin a ni. Sazu note sen ngil ngel pawh hi a hlau em em a. Chutiang chuan thil hlauh zawng te, hlauh loh zawng te a inang lova. He lehkhabu ziaktu ngei pawh hi sakawlh lakah chuan a tlanchhe ngai bik lova. Mahse rul te hi hriam keng lo chuan, min chuk a tum si chuan, tlanchhiat loh pawh a inring bik lo. (Silai ulhbun phir te hi chu keng ila, hmeh puah hma si chuan ka tlan lo ang tih awl tak a ni.)

Pasalṭha pawh hmanlai mi leh tunlai mi chu kan 'hlauh zawng leh hlauh loh zawng a inang lem lo thei a. Thiang lo an ngah viau laiin, keini chuan thiang lo pawh kan nei ta lem lova.

Lalkhuma hmuh hi rul I an tak, a lu pawh hmanlia Mizo chaw ei-thleng tiat reng niin an sawi. Mizo chawei thlengpui kha, ft 2 dawn laia lilai ni ţhin. Chutianga lian chuan sai leh phai munah a um a Rulpui awrawl chu, ring em em maiin a âwn ruah ruah mai a ni awm e. Lalkhuma ngaihdan chuan, hmun thiang lo leh hriat thiang lo ni hialin a ngai a ni. A ţhianpa chuan, "Kap rawh, kap rawh," a ti a. Ani lah chuan zep hlek lovin, "Ka hlau em mai, kap mah ila fuh pawh ka fu'i lovang, kap fuh mah ila a thi zo lovang," a ti a, an tlan dun zel a. A tawpah chuan an him thei ta hram a Lalkhuma ţhian hruai phei chu, a thlabar hle a nih a rinawm. Khua an thlen chuan a thi nghal ta mai a ni Lalkhuma rulpuiin a um thu hi Lungdar khua Lianngaia leh Challianthangi te sawi a ni.

Chhura Vanlaiphai (North) ramah Singaia a awm tawh thin a. A awmna khaw hming chu, Khawng khua a ni. Khawng leh Khalthang hmun hi, tunlai N Vanlaiphai ram chhunga awm a ni a. Khawng leh Khalthang hmun hi mel 5 vel (km 8) vela inhlat a ni. Helai velah hian rulpui lian tak a lo awm ţhin a ni tih hi thil rin theih tak a ni ang. Lalkhuma hmuh hi Singaia dawlhtu ţhian emaw, a thlah piang zel emaw a ni thei

tur a ni ang. Hetiang khawpa rul lian chuan a duh chuan ram zau tak pawh a fang theiin a rinawm. Muvanlai ei theih rual a ni si lova, ram sakawlh te pawh a chaw an ni thei vek awm e

Lalkhuma umtu rulpui kan sawi tak azarah chuan, han sawi kai leh ta zel ila. Mi ṭhenkhatin Liandova te unau khaw awmna hi khawiahnge? tih leh Singaia hi khawiłai ramah nge rulpuiin a dawlh? tia zawt an awm thin a. Liandova te unau awmna khua chu Zawngte hmun khi ni ngeiin a rin theih. Putar pakhat, Lianngaia chuan, "Kan tlangval laiin, Kawl ramah chi seh phurin kan zin ṭhin a. Singaia dawlhtu rulpui inkham-kaina kawrte an tih chu, kawrte lian lo tak a ni a. Tin, chu kawrte mawngah chuan, lengkir sang lo tak hmun sarihah a awm a. Tuaisiala leh Liandova te unau saphai pumpui changtute chuan chu kawrte chu an zawh thla zel a. A pumpui a dar ri ret ret an hriat achin h phei chuan 'Kan rim a chhia in la ti em? In tih chuan kan la chhuk zel ang e,' tia lengkir thlangtabera an zuk chan takna hmun thlengin ka zuk zawh zel tawh a," a ti a. Hemi kawrte, saphai inkham-kaina aṭang hian Zawngte khaw hmun hlui chu hla lo hlein a sawi.

He khuaa an awm lai bian an ramvahnaah

ṣaphai chu thingtuluang emaw tiin an zawh a An kalpui te chuan an hre lova. Tuaisiala erawh-chuan saphai mit chu a hmu a A hmu deuh feah chuan, "Thingtuluang mit nei ka hmu," a ti a. Naupang â lutuka an ngaih a ni a, "Khawiah thingtuluangin mit va nei suh," an tih san mai a. Mahsela ani lah chuan thingtuluang ni siina mit a nei chu mak a tihzia phawk fe maiin a sawi reng mai si a Chuvangin an han kir leh a, an han hmu ta ngei a ni tih kan hria a A sa chu an insem a, Tuaisiala te unau chu a sa ṭha pe ve phal lovin, an duh loh lai ber, ei tlaka pawha an ngaih loh, a pumpui chu an pe a. A hmutu ber, Tuaisiala chu a lunghnur em em mai a. Mahsela Liandova chuan, "Tuaisial, pawi ti mah ta che Kan chan tawk a nih aliamah chuan," a tihsan mai a Tichuan saphai pumpui chu kawrtea tuiah chuan an su ta a. A uih dawn em avangin thlang taka zu su turin an vau zui hlawm nghe nghe a. Dar ri ret ret an hriat chuan, thlang deuh taka kal pawh chu an hmal ta bik lo a ni. Saphai pumpui chhungah chuan, ṭhi leh dar a lo awm a. Singaia hian khaw chhak ram aṭangin ṭhi leh dar a phur a. Rulpui chuan a lo hmu a, a phur nen lam chuan a dawlh ta niin a lang. Lalkhuma hian hlain a lo sawi a :

'Hmanih Singai sim tin phur,
Rulpuiin chhunrawlah lem,
Liandote unau lunglawma'n.'

Lianngaia sawi ang hian, Liandova te unau awmna chu Zawngte khua a ni,' ti il a sual lo ang. He khua hi, tunlai N. Vanlaiphai aṭang hian a hla lovin a rinawm. Liandova te awmna khua leh Lersia khua hi a inhlat lo tih a lang a. Liandova te khuaah hian Lersia leh a upa te emaw an zin tih kan hria a. Tin, Liandova te buh sengna hmun te, an khuate ngaihtuahin leh, Lersia buh hmun te ngaihtuahin an khua hi Lersia khua aṭangin a hla lo tih a hriat mai a. Lersia awmna khua hi chu N. Vanlaiphai rama Kelkhum chhim lam pangperah khian a awm a. Chulai ram chu tun thlengin, Lersia hmun tih a la ni a. Naupang chen pawhin chulai hmun chu Lersia hmun tih an hria a ni.

Lalkhuma umtu rulpui (saphai?) hi Singaia dawlhtu thlah zel ami a nih a rinawm thei a. Helai ram vel hi tuna N. Vanlaiphai ram chhung ami vek an ni tlat mai a. N. Vanlaiphai leilet zawl hi chutih hun lai chuan, ram ngaw dur, sai leh ram sial te pawh tam tak an awmna ram a ni a. Rulpui emaw, saphai pawh sa tamna hmunah

chuan ei tur te a tam avangin an awm duh hle ang tih hi thil rinawm tak a ni Lersia hmun ep chiah chu Lungreng tlang, tunah pawh ngaw dur pui pui, zau tak awmna a ni a Sa leh kawlhawk te p ..n an la tam a ni.

CHHURA VANLAIPHAI

Kan sawi tawh angin, N Vanlaiphai hi Kumpinu lo len hma kha chuan, 'Chhura Vanlaiphai,' tih a ni thin a. Chanim lamah Vanlaiphai khua a lo awm ve ba v...avangin, sap hovin an lam thiam zawngin, 'North Vanlaiphai,' tiin Chhura Vanlaip..ai hi a hming an tulak a Chhutiangin Chhim lama Vanlaiphai pawh chu, 'South Vanlaiphai,' tiin ..n thla.. a. Chhura Vanlaiphai hi Chhura lo chettlatna hmun a ni a Chhura khua a ni. He khuaah hian Chhura leh Naa sulhnu a tam mai a. Chhura sekawi te, Chhura ruangtluk te, Chhura chi iawtlung te, Chhura leh Naa bahra sukna khur te leh Chhura fa rep te a awm a Heng ivang ngawt pawh hian Vanlaiphai hi Chhura khua a ni tih a chiang em em a ni

Titiah chuan, Chhura leh Na.. hian ram bahra an lai a. Chhura chuan bahra hian pui pui mai

a phur thur thur a Naa erawhchuan bahra bingbawlawl te te chauh a phur a. Tunlaia pawha Chhura leh Naa bahra sukna kan la tih zui zel luitea pialtlep ah an bahra phurh chu an silfai a. Chutih lai chuan 'bahra silfai,' ti lovin, 'Bahra su fai,' an ti ni ngei tur a ni. Chhura leh Naa bahra sukna tih a nih avanga tun thleng pawha chu hming chu la pu zui zel ni ngei tur a ni a. Pialtlep chung lam deuhah chuan Naa chuan a bahra bingbawlawl te te chu a su fai a. A thlangah Chhur'n a sufai ve a (sil ti lovin, sufai emaw su ti ve zel mai ila). An inkar chu hla lo tak, pialtlep awih tlan deuh, tuiluangina bahra pawh a len thlak bap bap theihna tur hmun a ni. Naa chuan a bahra suk chu pakhat khatin a tilum lui a, tuiluang chep chep a len thlaktir a. "Chhura ka bahra a lo lir thla. Kha kha kha," a ti a. A tlan thla a. Chhura bahra suk lai lian ṭha ṭha chu, "Hei ngei hi a nih hi," a ti a. Chutiang chuan vawi tam tak a tilum thla lui zel a. Chhura bahra lian ṭha zawng zawng chu a thleng sak vek mai a ni an ti. Heng an sulhnu te hi a chunga sawi ang khian tun thlengin hmuh tur a la awm hlawm a.

Tin, sawi dan dang lehah chuan, Chhura hian talhtum lianpui a nei a. Champhai khi a

vaw zawl phawt a. Chumi zawhah chuan Vanlaiphai hi a vaw zawl leh dawn a Mahsela zau taka a vuak zawl hmain a talhtum a tliak ta a. Chuvangin N. Vanlaiphai zawl hi chu a te ta deuh bik a ni an ti. Tunah hian N. Vanlaiphai zawlah chuan leilet nei mi, in 200 vel lai turin leileh an nei. An sawi zel dan chuan, a talhtum chu a tliak a, a tliak bung chu N Vanlaiphai aṭanga K.M. 5 laia hla Mualcheng ramah leh Sailulak khuaah a per hlawm a ni an ti. Mualcheng rama a talhtum tliak perna ram chu, tun thlengin "Talhtum tlang," an ti a. Sailulakah phei chuan a talhtum bung pakhat chu ft. hnih dawn laia sei a la awm reng bawk a ni. Sailulak hi N. Vanlaiphai aṭangin K.M 15 vela hla a ni. N. Vanlaiphaiah hian ngun zawk leh chik zawkin an sulhnu te chhuina awm sela chuan, Chhura leh Naa chanchin hi tam zawk chhui tur a awm theiin a rinawm.

Chhura farep lungphun phei chu lian tak a ni a. Ft. 9-a sei inchi 8-a chhah, ft 4 vela hlai a ni a. April thla, 1980 kum khan N Vanlaiphai Y.M.A. ten a awmna hmun aṭanga la chhuakin, kawngpui bul, hmun ualau deuhvah an phun ṭha a. Chhura farep,' hi kan ti mai ṭhin a, a fa rep ni awm tak tak, mihring lem

te reuh te te 20 lai inziak a awm avang'n Chhura farep niin kan ring ṭhin a. Hetiang-hi Ruallung daiah te leh hmun dang dangah hmun tur a awm a. Mahse heng lungphun te hi Chhura farep a nih chiah chu a rinawm loh· Hmanlaia Mizo lal te lungphun niin a rinawm zawk N. Vanlaiphai Chhura farep kan tih maiah pawh hian, lal nu leh lalpa ni awm tak, lian deuh taka inziak lalnu phei chuan ṭhi awrh a ni a. Tin, daikhuang te, selu te, hauhuk lem te, mu lem te, indonaa an hman ṭhin, phaw te leh thil dang dang inziak a tam mai a. Chungchu nguntaka ngaihtuah chuan lal leh lalnu lungphun a nih a rinawm zawk. Farep ni awma lang, mihring lem 20 vel lai inziak te hi chu, lalin ral a thah zat tarlanna a nih zawk a rinawm. A nih loh vek pawhin, a fa neih zat entirna tal ni ngei tur a ni.

Hranziki sawi dan chuan, he lung an phun dawna an zawnna ni ngei tur, thing tlawn, zopa khanchhuk tiat tiat tam fe a lo a siam tirhin, dumah tam tak a phawrhchhuak a. Chung thing tlawn te chu mawih pawh mawih lovin a lakchhuah tirh chuan a la awm a. Mahsela pawna a dah hnu chuan fur khatah an mawih chhe vek lawi si a. Thing tuai hring, chirhdupa khawh pil daih chu kum 100 hnuah pawh a mawih

chhe thei lo niin a lang. Rin dan tam berah chuan he lungphun hi, hmanlaia Khawng lal lungphun a nih zawk a rinawm. Helai hmun hi tun thlengin, 'Khawng tlang,' tih a la ni. Hnuiarvunga pawh hi helai hmun te, Lersia hmun te, Purun zo te, N Vanlaiphai zawl te hi a sa pelna hmun ber a ni a Lalkhuma Sathlir tlang te, Lalkhuma puan thin te, Lalkhuma Sanpoh kawn te, Lalkhuma Sanpoh puk te a awm a. Chung chu tun thlengin hming dang puttir a la ni lo a ni.

N. Vanlaiphai zawlah leileh hi kum 1906-ah din tan a ni. N Vanlaiphai hi Kumpinu lo lian khan a ram a mawi bawk a, khaw pawimawh la ni turin an hual lawk a. Sipai pawh January 1899-ah an dah nghal a Primary sikul 1915-ah hawn a ni. Damdawi in leh Bangla pawh nalh tâl a sak a ni. 1944 ah khan Khawvel Indopui II-na lo darhzau zelah khan Japan hovin N Vanlaiphai hi thlawhnain an rawn bei chiam mai a. Bomb lian tak tak hmun 5 laiah an thlak a Doctor bangla phei chu thlawhna atangin an rawn kap bawk a. Silai muin bangla bang a den pawh te chu tun thlengin a la kaw chuk hlawm a ni. Hemi ṭum hian mi pakhat Compounder, Pu Chhunga an hliam. N Vanlaiphai hi Indopui II-naa Japan kutthlakna awm chhun Mizoramah chuan a ni awm e.

Kumpinuin Mizoram a awp aţang khan N. Vanlaiphai hi an humhalh bik riauva. Lal pawhin hmun ţha deuh laiah chuan anmahni thu thuin in hmun emaw, lungdawh nan emaw ram an pe thei lo. Mizo District council hunah pawh V.C.-ten an duh ang angin hmun ţha laiah chaun in hmun an pek phal a ni lova. Kumpinu ho phei kha chuan he ram hi a mawi bawk a, khawpui pawimawh tak pakhat atana siam an tum hle ţhin a Sap ho ţhenkhat phei chuan "Mizoram Shillong," an ti ve hial ţhin a. A ram phul leh zo ngaw ţha in chawih vel hi mawi tak mai a ni a. Amaherawhchu a ram mawina te hi mihring lo pung zel hian an tihmelhem sawt hle a. Phul hmun nuam tak te chu Forest department lamin far thing leh thing dang dang phun nan an hmang a, zo ngaw ţha deuh deuh te chu thingzai atan an tukdarh zo ta bawk a. Tunhma a mawina ang kha chu a tluk lo hle tawh a ni.

PASALŢHA ELTIANG A NI

Lal huaisen a ni kan ti tawh a. Amaherawhchu kan sawi tawh angin, a hun lai hian indona sawi tur tehchiam a awm lova. A miziaah a huaisenna hmuh tur awm bawk hle mahsela, indonaa inhmachhawnna tak tak a awm vak lova.

A hun chhung hian a hun tam ber chu ramvah nan a hmang zawk a A khua leh tui te nen inrem taka an awm theih bakah, a thenawm te nen inrem taka an awm theih avangin a hun tam zawk chu muanawm takin a hmang hram a Ramvah leh zu hmun sa hmuna hlim taka zai dual dual theiin leh hla te pawh siam theiin huntha tak a nei a ni

An hun lai chuan ramsa, sakei te, savawm te, sai te, sazuk te, ramsial leh sanghal te a la tam em em a. Sakhi leh sathar te hi chu saah pawh an chhiar lova N Vanlaiphai zawl vela an ramchhuah pawhin, Khawng khaw hlui tlang ping, phul hmun sinhlu tam em em na hmunah te chuan sakhi hi vaihmaicha iah hmin sen fuk ang mai hian an tla sen fuk mai thin a ni Sa tak tak an riah luh zana keh tur an hriat lohva, chawhmeh tur an neih loh dawn chauhvin, sakhi chu kah a awih chauh thin Sakhi leh sathar tiam lova sa 500 lai kap a nih chuan, sakhi leh sathar chhiar tel sak phei chuan engzata tam tak kap ang maw? Sakei pawh a tam a, mahsela an hun lai chuan kah thiang lo, sa serh anga an neih a ni a. Kah thiang phei chu ni sela tam fe a kapin a rinawm Sakei sual deuh emaw, a ngho ṭha deuh awma a hriat hi chu a kap ve

zeuh zeuhva, 6 lai chu a kap ve tho a ni. A kah hlum veleh a ngho chu a kutzungchalin a'n teh vat vat a. "Ṭhangthar ho chuan hetiang te hi an kawngka lu chungah an la tar bik awm si a!! Thiang lo ka kap a nih hi! Tuma hnenah sawi suh u. 'Sa ruh a hak a ni emaw, Ṭekin a deng' ti zel rawh u," a ti vawng vawng ṭhin a ni

Tuna N Vanlaiphai daibula Lalkhuma Sanpoh puk hi a riahna ṭhin a ni a. Puk nuam tak, a bul lawka tui awm bawk si, riahna atan remchang tak a ni. He pukah hian sa an rep deuh ieng mai ṭhin a. Hla pawhin a chawi a:-

'Khuangruah ṭha kai chiai e zo daiah,
Pukpui hmingthang, khuazing run dai lo,
Tuchhingpa run dai lo,'

a ti a. He puk hi an chei bel hlarh reng a, a ṭhin pawh a ṭhing hman ṭhin lo a ni. Sazuk 2-te a kap deuh fo mai ṭhin a. A nupui Darhlupuii'n lo hmu ve thuai thuai sela, lo lawm sela a ti a-

'Pukpui hmingthang runah nei,
Phai sazuk sial ṭhiangten ka hawn,
Darhlupui,, lo awi rawh,'

a ti ṭhin. Kawtchhuaha tlang an tlir dawnin, he hla te hian a nupui chu a han au hmasa ṭhin a ni. Chutah tlang an tlir dum dum a. A nupui

tan chuan lo ngaihthlak a nuam thei hle thin ang

Savawm tlai lama a kah, a thih leh thih loh hre lova khuain a thim hnan chan a awm a An riah buk aṭangin zanah te a ngaihtuah zui vawng vawng a-

'Zotu Phuaivawm a kal her luai e,
Val ṭha ngen mu pai maw zo daiah,
Thing lenchhawl thliak maw thliak lo maw'

a ti a. A silai mu kha thih pui tak ang maw? Nge ni a, thing te thliak leh thein awm tak ang maw? tiin a ngaihtuah zui thin.

Lungchhuan leh Kangzang vela an awm hma pawhin a ramvachal hle tawh nin a lang A û te pawhin sa kawlh lakah an hawlhlawr hman viau tawh nin a rin theih. Chutih hun lai chuan tuna Lungdar E-ah te leh Lailenah te pawh an awm a, Tlangpui khuaah te Zialung (Biate)-ah te leh Lurh tlang velah te pawh an awm thin a. Lurh leh Tan velah te pawh an ramchhuak ṭhin tih a lang-

'Hniarvungpa chengrang a au thlawn lo,
Bualpui rih li, tuilehluang kawnah,
A thang ngai kan thang leh e,'

a ti a. Heihi Samthang Zopui bula tuilehluang khi ni awm tak a ni a. Ṭhenkhat erawhchuan

'N. Vanlaiphai rama tuilehhuang bawk hi a ni ang e,' an ti. Champhai zawlah te pawh khian a han ramchhuak ve zauh pawh a ni thei e. Chawngtui (South) khaw bul, Perilung kawn velah te pawh a ramchhuak ngei ṭhin tih hriat a ni. Lalbuta sawidan chuan Perilung rama Rawhuai puk hi Lalkhuma hmuhchhuah a ni a. He puk hi khuhhriang pei bal, biru tak leh remchang taka awm, a chung aṭanga' tuikhawhthla awm, puk chhung kotlang lam deuh aṭanga tui chu lo dawh remchang fahran hi a ni a. (a ziaktu pawh hi a riak ve tawh a.)

A upa min ber Puivunga chuan nula a rim ṭhin a, ani erawhchuan nula rim ain, ramvah chu nuam a ti zawk-

'Lenghclah chuan mawi e, Hawihluanpa,
Chengrang kauvin Laltuchhingpa tlangkhanah,
Siahthing belh mawi ve rawh,'

a tihsan mai thin, A khua te nena zu ina awm ain, mahni chauh pawha sa zawn a duh zawk fo thin.

'Ka lenrualin chalhi no mawi an bel e,
Keiin zova siahthing ka bel e,
Ka chengrang a au thlawn lo,'

a ti mai thin. Ralvungi û, Khualluti (Hniarvunga

nu tura a hual) phai ramah a feh thin a, Lalkhuma erawhchu zovah, Lersia Kelkhum bul vel ramah sa a pel a.

'Tharsa i hawl ang aw kan ti a,
Lamsûl i tawn ang aw Hniarvungpa'n
Phaikhawtlang zolun e'"
Vungpui u ramtuanna phai kuamah,
Hniarvungpa'n chang vel e, zo daiah,
Thlir ing e, Lersi khua lang maw?'

A upa min, Hawihluanpa (Puivunga) ramchhuak ve duh lo, taptawm lutuk chu a hmusit a-

Nuthai sial ang a khal Hawihluanpa'n,
Ka chengrang kawl khawri ngai ve rawh,
Kawl khawri ngai ve rawh,'

a tihkhum a. I hmeichhia lutuk em mai! Sa tlan kap a, silai a ri dur mai leh kawtchhuaha tlang kam tlir ri mawi tak te hi ngaihthlak a nuam a. Silai rin ngaw vel a thangkhawk rum rum mai tluka ngaihnawm hi a awm lo. Han ngaithla ve la chuan aw!' a tihna a ni.

Vawikhat erawhchu Puivunga nena an ramchhuak an hlawhchham tlat mai thung a-

'Tuchhingpa maw vanduai Hawihluanpa,
Ngamtawn choui, a thawn kan rual e,
Zun fei kan chawi a tla thiam hrim lo,'

an ti a. Tin, Silchar (chutihlai chuan 'Hringchar' an ti)-ah a zu zin a. Vai nula leh tlangval kawtthlera an kal vel te chu a zu hmu a, hlim taka vai nula leh tlangval ho leng vel te chu a hmuhin-

'Amin lungdi an chhai lamtianah,
Laltuchhingpa ka chhai dang ve rawh,
Tulumsa phuaivawm rawlliana,'

a ti a. 'Mite chuan kawngpuia an ngaihzawng te nena len dun chu nuam an ti a, kei erawhchuan savawm kawlh, huk rum rum mai ṭhin te nena inbeih hi ka thlahlel zawk daih a ni,' a tihna a ni.

Zinga khua a tha mang lova, ruah a sur cherh cherh te hian, ram a reh tha a, ramvah nan a it a-

'Tukin khuangruah sur e zingṭianah,
Tharsa hawlin kal tang e,
Vaithangpa'n zuksial ka hawn e,'

Zing taka ruah a sur chuan, sa hnu te a thar duh a, sa zawn nan a remchang riau ṭhin a.

Sakei a aihna-

'Kan than vainel chenin sei ve rawh,
Kawlkei sahrang hringin kan lam e,
Pipu dar a chhiar nghian e,'

'Ka hming hi vai ram thlengin thang zel teh se, sakei kan ai a, darkhuang nen, darbu nen, kan

ri bung bung mai a nih hi,' tihna a ni. Sakei a kah chuan, kan sawi tawh angin inthiam lohna a nei deuh ṭhin a. Sakei hi chuan misual, uire te, tualthat te leh sualna lian tham lutuk ti lo chu mi pawh seh ngai lo turah an ngai a. A kah chak lutukin a kah zauh chang pawhin thupha-chawina ang deuhin hetiang hla a siam a.

Chang ram hnuaia zukza i zawn leh,
Ka tu leh hrai chungah ṭuan lo la,
Hrang tin chhingah an run lo mawi rawh,

Pasalṭha, ramvak reng mi te hi chu an hriselnain a zo lo duh hle a Kawchhung nat emaw, sikserh te emaw an nei duh hle thin Chatiangin Lalkhuma pawh hi a ramvah luattukna a lang a ni ang, a hrisel lo ṭan ta a Kum khat dawn lai a dam lo ta a A dam loh chhung chuan ramsate chu an zalen thei ta deuh a ni ang, a upa te chuan-

'Hmarvungpa awmlai vei chhungah chuan,
Zuksial duhin leng e phai kuamah,
Zokai chhim thlang lam a hawi thul e,'

an ti a. Hmarvungpa a dam loh meuh chuan, sazuk te chu zalen takin an tla a. An duh ang angin an tla ngam a. An hawi riau riau mai a ni.

A thih hma deuhin, dam chhuak tawh lo tura an inngaih laiin, hetiangin hla an siam a-

Fam mah ıla thlaf m khun kai ka hlau lo,
Kawlkci ze ţial, ka ui leng nen ka kai ang.
'Thi mah ila, ka ui (sakei) ka kai zel ang a,
Pialral chu ka kai ngei ang,' a tihna a ni. Sakei te chu a ui ang lekah a ngai a. A ui anga a duh duha a hruai theih turah a ngai a ni. Tin, a upa te pawhin a thih pawhin, mitthi khaw kawtchhuaha Pawla pawhın a' saırukherha lo perh ngam lo turin an ngai a. Pawla aia huai zawk turin an dah tlat a-

Tuchhıngpa zing khaw vawnzawl ı thlen chuan,
Pawla kawta'n chengrang kau ang che,
Hnam len la sat dai rawh,'

A thih pawhın a sılaı chu zen tel lovin, an kauva, banglaiah an dah a. Pawla nen an ınbei tak tak a nı ang, nı thum chhung chu a silai kaw hmawr a khu laıh laıh reng a, a per ta khat nghe nghe a ni an ti. Heihi tak tak ni chıah lo pawh ni sela, Lalkhuma an ngaih ropui zia tilangtu a ni. Mi leh saah chuan a aia ngaihsan tur dang hre hek lo. Chhim lal ho te phei chuan an tlawn hle a ni tih a lang a-

'Kawl ka bia, Kawl ka bia e,
Lal nan Kawl ka bia,
Tuchhingpa run ka rawn fang,
Lal lai zu ka rui e,'

an ti ṭhin. Kawl lal te khi chu hneh loh enin an en ṭhin a. Kawl (Burma) lal te chu hlau takin an be ṭhin. Lalkhuma hi Kawl lal ang tluk hiala an ngaih ropui avangin, amah an rawn biak pawhin, Kawl lal bia ang tluk hiala inngaiin an rawn dawr ṭhin a ni A lung an tihawi loh chuan, an lalna te pawh rawn tihtawp sak theitu ang hialah an ngai a. An lalna te chu Lalkhuma hian a lo pawmpui ve theih nan, thuhnu mawlh takin an rawn be ṭhin a ni.

HLAPHUAHTHIAM A NI

Lalkhuma hi hlaphuahthiam leh zaithiam a ni a A hla te chu, 'Tuchhingpa zai emaw, Hnierpvungpa zai,' an ti mai thin a Tin, a zai thluk hi ama siam vek a ni a. Ngaihtuah chawpa hla te siam lovin, a rilrua lang ang ang kha a sa nghal mai ṭhin a. Chuvangin 'hla bu nei,' an ti mai ṭhin. Chhiar leh ziak te chu an la thiam teuh bawk si lo A hla reng reng hi khuang rang deuhva vuak perh auh auh chi a ni a Radio-a satu te hian an sa sawngkawn zo vek a, muang taka sa lovin, kat leh perh deuhin sa thin sela a dik ang. Zai dang anga muang leh dul reih ruih a ni ve lo. A zai hi an duh em em ṭhin

a, khuang rang deuhva vuak a nih avangin leh tui taka sa ṭhin an nih avangin, "Khuangkhai zai," an ti bawk ṭhin. Tin, an sa tui ṭhin a, an thle dual dual thin a. Chuvangin "Thlek zai,"an ti mai bawk ṭhin. Darpawngi hian a in atanga sei lian, a ina rei tak awm a ni a. Darpawngi hian a hla chu kailekin, hla dang (zai dang ti zawk ila) a siam a, "Darpawngi zai," an ti ve leh a. Darpawngi zai ho reng reng chu Tuchhingpa zai nena inang deuh vek leh thluk pawh inang an ni.

Lalkhuma chanchin tarlangtu ber chu, a hla siam te leh mi dangina amah an phuahna atang te hian a ni. A chanchin hriat theih chiah tawh loh te pawh, a hla atang te hian chhuidawn theih tak a ni. Chhim lam lal Dopeng'an sialsir ram a rawn chuh a, Lalkhuma'n a zu umchhuak a.

Tlang kan chuh kan chang love,
Huiva di ngai ang tap e,
Tuchhingpa hai maw hai lo maw? an ti a.

Lungchhuana a awm vawihnihnaah hian, Bunghmun ram tha te leh chhim Chawngtui rama kai a duh deuhva Bunghmun rama kai a duhna chu.

Mi tuk loh ram dum dur e,
Huivate nau ang tahna,

Tuchhingpa kai maw, kai lo maw?
Tin, Chawngtui rama kai a duhna chu

I kai ang aw, khua nuamah,
Chhimtlang i kai ang aw, khua nuamah,
Chawngtui khur khi leng bual nan.
I chuan ang aw, ni lenin,
Chawngtui rih li khua chuan i,
Purun tlang a zo leh zual.

Chim lal hoten a kai tak tak ang tih an lo hlauva,
Khawlailungah kai zawk sel i an duh a.

Bung khaw tlang kai tum lo la,
Tuchhingpa lal lai duh vangin,
Pipu sulhnu chhui na ngai,
I ailung tlang tual nuam e.

Relah kan sual love Hniarvungpa,
Lalchhumpuipan duap kai e,
Vankhawpui kam ruai e
Lalkhuma chuan hetiangin a fak mawi zui zel a-
Chawngtui khur khi leng bual nan,
Dil pui hmingthang Hniarvungpa bualna
Khua thal changin kam hlei lo.

Mahsela amah a hrisel lo sawt viau ta mai a, a khuate pawhin Bunghmun ram thaa kai chu chak viau mahsela kai hlei thei a ni ta lova.

Kai a duhna chu a tihpuitling hlei thei ta lo. A kai dawn leh dawn loh a chiang hlei thei ta lo-

Lalchhumpuipa, Hniarvungpa,
Engtinnge laithu in rel le?
Lailung tlang nge kan kai dawn?
Bung khaw tlang a dum dur e.

A ṭhian Zathang Pawih hote nen pawh inhnaih lehzual chak mahsela kai zai a rel hlei thei ta ngang lo-

Pialleiah tham ral e kan biahthu,
Chhimtlang suihlung nang e Hniarvungpa,
Zathang ral a lian si love.

Lungchhuana a awm ṭum hnihnaah hi chuan kum khat chauh a awm a, Dairam (Khawlailung) ah an zawn phei a. Tahchuan kum 1 pawh awm hman lovin, 1887-ah a boral ta a ni. Bunghmun emaw, Chawngtui emawa han kai thei zia reng a ni lo.

A hla phuah dang dang te chhui zel ila. Hniarvunga nu tur a zawn dan kan sawi tawh a. A neih theih lawk loh zia a lanna ṭhenkhatte chhui zui leh ila. Khualluti, Ralvungi û kha a rim deuh fova. Anmahni chu Saivate hnam an ni a, Chunthang an ti mai ṭhin. Khualluti chuan a lo duh mai bik si lova-

Tleitir a dawn laia kan hual sa,
Chunthang dawntuai, Saivata
Saivate ngaiin ka kuai ngawi e

Ka ngai mang e, ngai ngawih e,
Thingsiri par ka vuan Hmarvungpa'n
Lung a leng e, mi û nang vangin.

Hmarvungpa lungleng ka kuai ngawi e,
Chunthang dawntuai, Saivate,
Phunchawng par ka thliak rua love.

Fanghma dawntuaite iangin,
Chunthang dawntuai chhai lovin,
Vaithangnu, i chuai lem rih lo.

Lunglen ka bang lovang Hmarvungpa'n,
Lelhang hram ruai ruai e ni chhûnah,
A mi û e, nghilhlai har ve maw?

Hmarvungpa'n chawm beng e, kal ruai e,
Lal Hawihluanpa lam e, lam luai e,
Daichawngpuipa'n zai zem rawh

A hla atang hian a lungleng hle tih a lang a Amah lah kum 49 vel mi a ni tawh si a, a nula hel lah chu kum 17 emaw vel mi chauh a ni si a, a tleirawl a reh fel chauh a la ni a. A nei thei lova a rin deuh avangin, Chemtawn (Vaithangi nu) chu a ngai zui leh hle ta zawk a. "Vaithangi nu, i la chuai rih hlei nem," tiin, a

au zui leh ṭan a. Chemtawii hi zaithiam hmingthang a ni a. Lalkhuma nen hian fapa an neih si loh avanga inṭhen an ni. An inneih lai chuan a hlim zawng an hlim dun hle thin nun a lang, Lalkhuma pawhin hetiangin hla a siam a-

Laltuchhingpa ka vanglai,
Sumtual sangul zinge khua mawitu
Ka mawi emaw? Tawii en ve rawh.

Chemtawii pawhin hetiangin a chhang lêt a:-

I mawi Laldang ka bel che,
Thingsiri par vuanin Hniarvungpa,
I awi ang hrang tin lu.

Lalkhuma in bulah chuan seluphan te a tlar bung a. A in (sumhmun bang)-ah te chuan sa lu te chu a khat tup mai bawk a. Seluphan chu thingse ril hmanga tar tlar ṭhut a ni. A kawtzawlah chuan an zai dual dual a, hlim takin an lam vel a. An bengbeh leh ṭhi awrh chu 'Han en teh,' tiin, Chemtawii nau, Darngovi chu zai chungin a'n ko ve leh a.

Hniarvungpa'n chunbuang beh e,
Hawihluanpa'n valthi awrh e,
A mawi emaw ? Darngo en ve rawh.

Rengchal leh hram thei thereng dang a hram te hian, a lunglen a kai tho ṭhin a. Hniarvunga nu

tur lah a la nei si lova, Khualluti chu a hre vang vang mai thin a ni:-

Vawiin chuan kan rem lova'n
Ṭhuva indi zu hmu i,
Ka lungdi luah ngai ni ve maw?

Phaia phunchawng Huivate,
A ṭang ih lungzur na ngai,
A hraileng a awi e.

Lalkhuma, Chemtawn mah a kin loh avangin, Chemtawnn hla a siam-

Tukin kawlkhua eng riai e,
Ka run a kai love Hniaivungpa;
Vaithangnu zodaiah

Puivunga'n Lalkhuma kawtlaiah a leng emaw a ti a, ani, Hniarvunga nu tur a nim lai a hnuh si thu-

A leng emaw ka ti e,
Laitual a leng love Hniarvungpa,
Vungpui û runah a zal reng e

Vungpuii û chu nei thei dawnin a inhre lova, huaisen avanga neih luih theih a ni bawk si lova A rilruin Nikuala te leh Hmar lam lal ho te a um darh lai te kha a ngaihtuahin, a lakah tumah pawng ngam an awm lova, anau te lah amah nek ngamtu an awm bawk tawh

lova. A hmelma deuh awma lang te chu a tuđai zo vek tawh a. Hniarvunga nu tur erawhchu a la khauh reng mai-

Keimahni maw hnam len chhung?
Chhaktiang ka vai zam ruai e,
Ka hellai a nem thei lo.

Chunthang dawntuai a nuar an ti e,
Rualkim lova Vungpui û hel chu,
A thiam love Hawihluanpa'n.

(Chang 2 naah hian,)

Puivunga'n Khualluti Lalkhuma tan a beihpui a, ţhian dang tel lovin a kawm a. Lalkhuma nei turin a thlem a, "Hniaivunga nu i ni dawn nia," tiin a thlem a, Anin a lo hua a, thingfakin a lo vua a. Chumi chungchang chu Lalkhuma hian tahhian a chham chhuak a ni.

Puivunga te'n, Chemtawii hi ţhen fel law law sela, an khaw tleirawl hmeltha, Khualluti nei sela an duh a. Chutiangin Chemtawii hi a kar ta deuhva:-

Vungpui û run zauve kan len nan,
Tuallen a mawi love in tih chuan,
Vaithangnu, lal lai bang rih rawh.

Sialpui no ngai ang a rum vung mai,
A vel ruai e, lo hawn rawh,
Vaithangnu, khallai dang suh la.

Vungpuii û, Khualluti chu a nei thei dawn ta a, a man petu atan Dangliani pa a tii a Cheng 25/- a pe a.

A sem thiam rawh Danglianpa,
Tangka chengkul hluan nga kan hlan ang,
Vungpui û kan ngaih lei vangin,

Tichuan, Khualluti chu a nei thei ta hiam a. Khuangli Pawih ho hnena a zin laia a fapa hming atana a lo it em em, Hmarvunga a hrin sak chu a beisei ta hle a. Khualluti nuta te pahnih, Saikulha leh Saichuihi te chu a khaw tlangval huaisen an lo ni bawk a, huaisen tur, fapa Hmarvunga a hrin sak a ring hle a ni. Chemtawii chu a then ta bawk a,
Hetiangin a thlah zui a-

Vungpui û kan lak e run mawiah,
Kal ta vai vai ang che lunglen chu,
Vanrang chhumpui a kiang leh ngai.

'I al in mawitu atan Vungpuii û kan nei ta a, chhum angin lunglen chu a kiang ve mai ang cho,' tiin a ṭhen ta a. Mahsela amah hi mi lungleng mi, a nupui ṭhen tak te kha huatthu

avanga inţhen pawh ni si lo, fapa, Hniarvunga an hrin sak loh avang maia ţhen a ni bawk a, a lung an tileng zui ţhin hle niin a lang. Mi nunnem leh mi khawngaih thei tak a ni si a. A ngaih zui zia chu hetiangin a chham zui leh a-

Leng na lo leng na ve maw?
Ka lungdi leng ve maw?.
Khuarei dar ang tawng lova,
Ka lungdi leng ve maw?

Chemtawii hi a neih hmain, fapa hring theitu an awm loh avangin a nupui hmasa zawk te pawh ţhen zel a ni a. Chemtawii a neih pawh khan Hniarvunga a hrinsak beisei avanga nei a ni a. Chemtawii a neih avanga a nupui hmasa te a ngaih let leh zia pawh hetiangin a chham a-

Ka thai lungmawl te zawng kha,
Tuipui raltiang a kai awm maw? kai lo awm?
Darpuii û Tawii nang vangin.

Ka ţap dawn e, ni chhunah,
Zawltling Ngambawm ianga di ţhen chu,
Ngài ing e, kan nun hlui

Darhlupuii a neih thu kan sawi tawh a. Darhlupuii hi a û Lalnguauva nupui a ni a, fa nei hman lova a û a thih avangin Darhlupuii a nei ve leh a ni tih kan sawi tawh a. A tleirawl

dcuh laia a nei lo chu tlemin pawi tihna a nei a-

Ka pian a tlai em ni lengdawn chhai lovin?
Laltuchhingnu, i chuai lem rih lo,
Suihlung leng reng renga Hmarvungpa

Darhlupuii thintirmin Lalkhuma a seh a. A sa kah te pawhin an seh si lova, a nupuiin a seh chu thinura la a, khing ve zui lovin, hetiangin a chhang let thung-

Ami laiah ka thai lunghan e,
A sa tin reng ka chhai a,
Darhlupuii, man tam sumhluani!

Mi nunnem leh zaidam a nihzia chu heihian a tilang hle a ni.

Lalkhuma te ramvak, an chau viau mai a, kalkawnga an chawlh laiin tlengtle hi a lo thlawk a—

A fu dawn e, a fu dawn,
Thingri zika'n a fu dawn;
Tlengtle aw, vansiala.

Nula pakhat a kawm dan hetiangin a sawi a

Di phunbung zar mawiin,
A chawn ban vai lovin,
Chul thing ang awn ruai e.

Kan sawi kan hril awi duh lo,
Zaleng kan zawl, kan hril awi duh lo.
Bulhhawngpa'n pum leng a awi e.

Lal inah an zai ţur viau mai a, lam an ţan a ;-
I lam teh ang e bel liana'n,
Lal lai run pui zam ruai e;
Ngaih zawng leng kim rawh maw!

Lal in te chu a hun lai ngaihtuah chuan, a lianin a ropui ve viauva. Vuta in phei chu hlam zaa sei a niin an sawi. Lalkhuma in pawh hi a lian khat ang tih ring ila. Zu bel chawiin lam an ţan a, In a zau ţha bawk a, duh tawkin i'n lam tak tak teh ang aw le! Nula te pawh an tam a. ngaihzawng te pawh an kim hlawm a ni lawm ni? Kim lo te in awm pawhin, lokal ve hlawm teh u khai! an tihna a ni.

Laltualvungpa chu ramvah hrat ve tak a ni a. Mahsela pasalţha anga sa tak tak kap a la ni ve lova. Vapual erawhchu a kap tam ve viau a. Vapual lu a tar tlar dul mai chu hmusitin-

Laltualvungpa phunbung zar kai chu,
Chung pualbrang lu a lawi tlar bung mai;
Tanchhawn a nei nem maw le!

an ti a.

HAWIHLUANPA (PUIVUNGA)

A upa min ber, Puivunga hian, "Fapa ka neih chuan, Lalhawihluana ka sa ang," a ti ve bawk a. Fapa a neih hma leh an lal, Lalkhuma

pawhin fapa a neih bik hmain Hawilluanpa leh Hniarvungpa inti ve ve ṭhin an ni. Hcihian an inkawmngeih zia leh inneltawn zia a tilang hle. Puivungai nupui hi Thangṭhuami a ni a, Hawihluana a hrin sak thei si lo. Lalkhuma'n then tura a tih a, inṭhen nana ar an talh pawhin, an talh thlawn fo mai a. Lalkhuma'n hlain a chawi a-

Bia rem maw tiin min dawn pui ve la,
A sakhminga kan chawi, Hawihluana,
Chawi na ngai e, Hminghianin.

Thangtuaii kal dawn a rem thei lo,
Hraite chem ang chawi lo Hawihluanpa'n,
Chawi na ngai e, Hminghianin.

Thangṭhuami hi a ṭhen thei lawk lova, fa neih loh avanga han ṭhen chu Puivunga hian harsa a ti hle a ni. A tawp a tawpah zawng a ṭhen ta nge nge a, nula hmelṭha tak, Hminghiani chu a nei ta a. Thangṭhuami chu Leng khuaah a kal ta daih a. Puivunga chu a lung a leng em em mai ṭhin a. Thangṭhuami pawhin pasal dang, thirdeng, sa kap thei tak a nei ve leh a. Pasal dang nei leh tawh mahsela Puivunga nen innei leh dawn sela chu a la duh hle hmel a, a lung a leng ve em em mai bawk a. Puivunga te ramchhuah chang te hian Leng khua a lan theihna tlang aṭanga thlir-

Kan chuan kan chuan di lenna,
Thangtuaii kal kan chuan di lenna,
Leng khawpui khi di lenna.

I sam buan ang val rualin,
Leng leh an nem Ngovi nu thlir nan,
Raltianga'n a lang lo.

Pipu te an suih a, an uai ţhin a. Leng khua an thlir a, uai pahin-

Siahthing hrualhruai kan ban e,
Thangtuaii kan ngai bang thei lo,
Leng khawpui kan chuan e.

An pipu chu duh tawk lovin, Pu Vana'n hrui rawn thlak sak sela an duh a-

Thang van sanga Pu Vana'n,
A hrualhrui rawn thlak teh se;
Chungmu anga zuang ţum nan.

Lalkhuma inah an zai tlaivar a,:-

Lenkawlah chuang na ngai ni ri rai,
Siang lam zawn rel love Hawihluanpa'n,
Sirvate kan iang na lo maw?

Puivunga hian, "Fapa ka neih chuan, a hmingah Hawihluana ka sa ang," a ti a. Mahse a nupui neih thar, Hmingliani pawh chuan fapa a hrin sak leh si lova, fanu pakhat chauh a nei a, a hmingah Rualchhingi a sa a. 'Hawihluanpa,' a inti ve ţhin tak na a, a sa thlawn a ni.

Lalkhuma hian hmanlai pi pu te chanchin a chhui theih ang ang te chhuiin leh an sulhnu a tlawh chang te hian a rilru an khawih thin a ni ang, hla a siam zel a. Chutiangin, a hla siam dang dang te lo thlir zui zel ila.

Sialhring dar leh Lalthantluangi pa,
Kang khaw zopui a mawi mang e,
Nitin zai e a sa e.

Kangzang (Mualcheng) rama a awmlaiin, a fanu, Thantluangi hming chawiin amah leh amah a inphuahna a ni.

Muvanlai leng duai duai a hmu a-

Khua riai ruai chung muvanlai lenna,
A hrai leng ngai maw e, thangvanah;
Kawlek e, ni lenin.

Thawnthu leh naupang tualchai te, arsi te chenin a phuah chhan zel a:-

Kur e, kur e, kur diam diam,
Ka nu Phunchawng Darhniangi e, kur diam e,
I par e ka tlan e.

Tuichangah len a deng a-

Ka thlur khauvang sei ve rawh,
Ka vawr ang changtui lianah;
Thlaunghaleng tawng lawh maw.

Chhura leh Naa leh thawnthu dang te a chawi zel a:-

Chhura leh Naa' nun chan,
Phungpui run thang deng dai e;
Hawnglang maw? lang lo maw?

Hmanah Singai sum tin phur,
Rulpuiin chhunrawlah lem,
Liando te unau lunglawm nan.

Vahah kumsiri par a 'ngen e,
Thingai ai sarih leh ai riat chhep e,
Ka zawlthli a thleng thei lo.

Zawlpala thlan Phulpui dai ami a zu tlawh a-

Zawlpal thlaram Tualvungi,
Chungleng huiva te'n a au.
Tuangtuah vau'a vul na ngai.

Ka nau a lungawi thei lo,
Fanghma pum phel 'a phal love,
Sawntlung aw mi zial rawh.

Heihi unau fanghma to zawng tan khan a ni. Pa fa hruai bo hla;-

Hmanah hrai chawi riang ve rawh,
Pualhrang a tawng sual e thinglenbuang,
Ka u leng tel ve maw?

Keichala leh Lalruanga a phuahna:-

Keichala leh Lalruanga nun chan,
Changpui dawntuai an sam e;
Chunbuang ţang vawr siau ve!

Arsi hla a phuah te :-

Chawngmawii leh Hrangchhuana,
An indi e thangvanah;
Siaia a tel ve lo.

Siar lengin thangvanah,
Thlehte nem puan zo thei lo;
Tahpuan a khawng rei mang e.

Tunlai naupang in dangdai mang e.
In vanchangril in vanchangkuai e,
Siar leng in ti awn ruai e.

Siruk vanlaizawl a thleng ta e,
Tintiang ka rel love Hniarvungpa'n,
Vungpui û ka ngaih lei vang.

Zawngţah nula tleirawl, Lenbuangţhuam pawnfen feng lo a zahpui-

Zawngţah nula pawnfen zawng,
Lenbuangţhuam ţhum kai hlei lo,
Awi ka nu e, val hlimah.

Damveng nu ho zu heh deuh mai te tan-
Damvengah thu luang tawh lo,

Ningzu dawnin pa hmel hmuh ni awm love;
Nu hmai riak a tlawr hluam e.

Puivunga'n nula bepui a lawh sak a, Chawngluma avangin a tlatlum thei lo-

Bepui saril a sen ka lawh sawt lova,
Lalhawihluanpa Chawngluna vang,
Sengthlawna te keimahni.

Nula leh tlangval lo lama feh ten, zawlzawng an zawng:-

Ramṭha zawlzawng thu tin di tiamna,
Leng dang bahsamah va uai lo la,
Siali bahsam kher ngeiah.

Kawllênah a zin-

Tukin ka tlaivar e Kawllenah,
Hnutiang mual liam ngaiin kan ṭap e,
Ngai ing e, kan nun hlui.

Sakhi awk la ru:-

Chaltuaia than tum ve chu,
Khisate awk uai diai kaptu sial chawina;
Thangnemte kah man awm hlei lo.

Mi thanga sa awk lak ruk chu sial chawina a ni a. Vaithangi, a fanu, naupang te a puak lai chu awi hleh hleh chungin chu hla chu a chham a, a sa a. Vaithangi erawhchu, 'kah man awm hlei lo,' tiin a awi mu a.

TUCHHINGI (LALTUCHHINGI)

Tuchhingi hi Lalkhuma fa te zinga a palina a ni a. Dopawnga fapa, Mangthawma a nei a, Keltan ah te, Chawngtuiah te Perilungah te an awm ber ṭhin. A pasal a thih hma deuh avangin amah bian lalna a chang a, Keltanah a awm ber thin. A fapa Saitluangan Chawngtui a thut a, ani bian Keltan a ṭhut ve a. Keltanah 1948 khan kum 68 mi niin a thi. Amah hi hmelṭha hmingthang a ni a, Darhlupuii nena khaikhin dawl bera sawi a ni ṭhin A thih hmain a thlan hmun tur a ruat lawk vek a. Thlanmuala phum a duh lova, Keltan leh Chawngtui inkar, kawng sirah a duh ang ngein phum a ni.

Tuchhingi hi a nausen tet te aṭanga nausen duhawm leh hmeltha em em mai a ni a. Tin, a hming pawh hi hla thua chawi a lo rem bawk a, a chawi lar hle a ni.

Laltuchhingi hi chu a ngaina deuh ni ngei tur a ni. Hniarvunga hming a chawi hma fe aṭangin, Tuchhingi a lo pian aṭargin, 'Laltuchhingpa emaw Tuchhingpa,'a inti ṭhin a. Hlaa chawi pawh hi a remchang viauva. A fapa upa ber, Lalbuta hming erawhchu chawi a remchang

lo a ti a ni ang chu, a chawi ve tlat lo. Tuchhingi hi a hmel pawh a ṭha ve hle a. Darhlupuii nen hian ṭha zawk tehkhin tham tak a ni ve a. Hmai fang ṭha tak, meng chan biai mai a ni. A pasal, Mangthawma Chawngtui leh Keltan lal a thihin Tuchhingi hian Keltanah lalna a chang ve a.

Sap naupang, Mary Winchester (Mizoin Zoluti an tih mai) Sailam' lal Bengkhuaia'n Hringchar (Silchar) phai aṭanga a zu man kha an rawn la let leh a. A rawn laletlehtu te sailama an lokal lai vel te khan Tuchhingpa zai hi a lar vanglai tak a ni a. Lal inah a lalettu te chu zu te an lo inpui a, Tuchhingpa zai sain, an lo lampui hlawm a. Chuta vai ho lokal te chuan nuam an ti ve hle a ni awm e. Tuchhingpa zai pawh chu thiam leh thiam lovin an sa ve a, Hringchar an thlen thlak leh hnu pawhin, Tuchhingpa zai chu an hriat tawk ang ang an sa zui ve zel a. Zoluti an rawn lakkir leh ṭum hi chuan Mizoram pumah Kumpinu (Vai) an la lian lo. Lalkhuma pawh hian Kumpinu lo lian tak tak chu a hre pha lo, an lo len tak tak hmain a thi hman a ni.

Lalkhuma chuan a hla te Vai ram thleng thlengin an sa ve a, Tuchhingi, chutih laia nausen

kum 2 emaw mi lek hming Vai ho pawhin an lo hre ve chu a lo hriatin hlaah a chawi zui a-

'Kan awi kan awi kan awi e,
Laitah nemrang puanin kan awi e,
Tuchhingi, Vaithang kan awi e.

tiin, Tuchhingi chu a hnungah puain, a awi hleh hleh a, a awimu ṭhin. Chumi hnu leh deuhvah fanu a nei leh a, Vai ram thleng thlenga a hmingthanna chu chawiin, a hmingah 'Vaithangi' a sa leh a. Vaithangi lo pian aṭang hian, a hla tam takah, 'Vaithangpa emaw, Vaithangnu,' tiin a a chawi leh zel a.

Hniarvunga hming pawh hi a chawi bang thei chuang lo-

I awi ang aw, Hniarvunga, awi nang e Hniarvunga,
Khuavel lawi ang ka thanpui, awi nang e Hniarvunga

Tuchhingi fapa, Saitluanga chuan Lalna Chawngtuiah a chang zui zel a.

Puivunga'n Chemtawii, Lalkhuma neih hma deuhvin a lo rim nileng a, Lalkhuma'n hlain a chawi.

Kawlngo lung mah e a chawl e, a cham e thing lenbuang;
Darngo runah Hawihluanpa,
A zal e, nilenin.

Lalkhuma ṭhian pakhat zuin chåk lutuk chuan-

A relin min rel rawh u,
Huntung sai chuang zu dawnna;
Ka ngai e thlawrvung zu.

Hniarvungpa a dam lo rei ta deuhva, a upaten pawi an tihpui hle a-

Imah ka lunglai a kham love,
Zunfei chawia lamsul kan uai chhui lovin,
Tlanghrileng maw a tuar Hniarvungpa'n?

Lalkhuma thih hnua a upaten an ngaihna a lanna-

Kan ti ṭhin e, kan ti ṭhin,
Laltuchhingpa kan ti ṭhin;
Kan ngaih vang, kan ngaih vang.

A thih hnua a upa te leh Pawih hovin an ngaihzia te a hmalamah khan kan sawi tawh a. Tin, nu hovin, sanghar te pawh a thih hnu chuan hrang zuala an hriat thu leh, Lalkhuma an ngaih zia an phuahna te pawh kan sawi tawh a, sawi nawn tawh lo mai ila.

Lalkhuma hi kum 50 mi chauh niin, 1887-ah a thi a. Dam rei deuh sela chu chanchin tam zawk nei thei tur a ni. Kumpinu lo len pawh hian la dam sela chu, a tal na pawl a ni ngei ta ve ang. A thih hnuin, a û Lungliana'n a ro rawn khawm a tum a. A upa te chuan lo tho leh sela an ti hle a ni ang.

'Lalhniarvungpa hai ang loṭhang rawh,
Lalkaichhungpa'n sial hring dar ngen e,
A ngen e, a ngen e.'

an ti vawng vawng mai a ni. Kaichhungi hi Lungliana fanu a ni. Hetihlai hian Lungliana chu Siallukawtah a awm.

HEMKHAWKKAWN

Hla phuahthiam te hi chuan hming leh tawng bungrua an chher zel a. Hêmkhâwkkâwn, Mualcheng rama awm pawh hi Lalkhuma'n hlua a lo chawi avangin tun thlengin a ram hming chu "Hêmkhâwkkâwn," an tih phah ta reng a ni.

Pa pakhat, a hming, Dengrawia a awm a. Leipui a nei a. A leipuiah chuan a ngaihzawng nula Chhiarpingi thing a phurhtir thin a. Ni khat chu Dengrawia chuan, "Ka loah sial a lut a, a luhna ka ping dawn," a ti a, a kal ta a. Lalkhuma chuan tlangval enthlatu tur a kal tir a. Dengrawia chuan a ngaihzawng thing a lo phurhtir a, an thingehnaah chuan, 'Hem a khawk e,' an tih lai tak te an hria a. Tlangval te chuan Lal chu an hrilh leh a A ni chuan zu hmunah hlain a chham chhuak ta mai a:-

Dai a luhna ping hlei lo,
Lengrualin an chuan e sangparah
'Hem a khawk e,' an ti e.

LALBUTA CHANCHIN

Lalkhuma chu Dziram (Khawlailung)-ah in 501 neiin 1887-ah a boral a. In 501-na hi parawl a ni an ti kher kher thin. A thih hnuin, a fapa upa ber, Lalbuta chuan a lalna a chhawm a, lalah a lo awm ve a. Lalbuta hi he lehkhabu ziaktu pa'chiah hi a ni. Lalbuta hi pa lian lam deuh, ft. 5 leh inchi 8-a sang a ni a, a pa Lalkhuma erawhchu a chen lo deuh hretin an sawi. Lalbuta hi pa ruhrel lian, pian thiam tak a ni. A vanglaiin lungden thui ber pawl a ni; sipai chak ten an phak ngai lo. Chhim lal chak bera an sawi thin, Dopawrha, 'Zuhreia' an tih mai thin nen rawlawnin an insukherh a, a keh zel a. Fah suk tharin an inherh leh a, an herh bung leh a, chak zawk pawh an awm ta lo.

Lalbuta hi pasaltha, hlaphuahthiam, zai mi, mi lungleng thei tak a ni. Sa pawh 150 lai a kap a. Mi dang anga sakhi te zawnga vak vak peih a ni lova, a sakah pawh hi sakhi leh sathar tiam lovin a ni. Sele 1 leh sakei pawh 8 lai a kap a. A pa a chhun viau a ni. Mi lungleng thei tak a nih avangin, 'Lallunglenga,' an ti mai thin. Mittui luang zawih zawiha zai mi a ni. A pa, Lalkhuma zai an sak dawn phei chuan, Vaithangi nu, Chemtawii (Lalkhuma nupui pakhat)

a kohtir ziah ṭhin. Chemtawii pawh an hun lai chuan an khawvel hriat phak china zaithiam bera an sawi ṭhin a ni a. Amah pawh Lalkhuma nen an inṭhen aṭang kha chuan a lungleng em em mai ṭhin, fapa lo avanga inthen ringawt an nih kha. Lalkhuma thih hnu phei chuan, hla dang, zai dang zawng aiin Tuchhingpa zai hlir mai sa ṭhin an ni bawk a, an lung a leng thei em em mai a ni.

Lalkhuma hla-

Laltuchhingpa ka vanglai,
Sumtual sangul zing e khua mawitu,
Ka mawi emaw? Tawii en ve rawh,

an han sak lai phei hi chuan Chemtawii mittui chu a parawl ṭeuh reng mai ṭhin a ni an ti A zai ri (a aw) lah chu lawi chuang si lovin, azai veng veng mai ṭhin a. Anmahni lo entu tan chu n l nuk a ulh ve ngèi ngei ṭhin a ni. Chemtawii'n a chhanna hla-

I mawi Laldang ka bel che,
Thingsiri par vuanin Hmarvungpa;
Awi na ngai e, hrang tin lu,

an han sak phei chuan, kut a beng a, a kang awk rwk ṭhin a. An hun laite ngaihtuah puiin lung an tileng thei hle mai. A zai hi a mawi em

em mai a, khawvel lam zai ti mai ila, pi pu zaiah chuan zaithiam bera an hriat a ni.

Lalbuta hian kum 1887 aṭangin 1939 thlengin kum 52 chhung ro a rel a. A rorel thiam avangin Sawrkar-in tangkaraw sana a pe. Ṭin, Bawrh-sapin amah hi ṭhian ṭha ber pakhatah a nei a. Ṭhianah a siam nan no mawi a pe. A rorelnaah chuan, hnam hrang hrang upa atan a la a. Amah hi rorel thiam, thulai zawng mi a ni a. Thulai a zawnnaah a hmanhmawh ngai lo. A upa te pawh hi tunlai hun anga kum 5 emaw lek chhung atan thlang a ni lova, a rorel hun chhung atana thlang a ni. Chuvangin a upate pawh hi rorelna lamah chuan tlingin, kum rei tak upa hna thawk an nih avangin rorel an thiam em em ṭhin. Mizo dan te ziaka an neih ve hma pawhin, rei tak ro lo rel ṭhin an nih hlawm avangin an hre em em a. A khua te chu, Lungchhuan, Sialsir, Mual-cheng, Bawktlang, Zopui, Chekawn, Dairam (Khawlailung) leh Vanlaiphai Leilet te an ni. A tirah tak chuan Dairam chauh hi mihring awmna a ni, khaw dangah zawiin zawi an inkhuar zui zel a ni.

Lalbuta ram chhung, tuna N. Vanlaiphai ramah kum 1899-ah hnamchawm, Bila leilet din ṭanin a lo awm ve a, in 5 emaw chauh thian dang neiin, leilet an siam ṭan a, Mahsela Bila

hi headman (khaw hotu) angin Bawrhsapin a dah a, lal pangngai anga ramri siam sak pawh ni lovin, an leileh siam chin ang ang chu an ram atan pek an ni. Tin, a awmna bawkah chuan lal ve ang deuhin a awm tihna a nih chu Tunah chuan N. Va ilaiphai leilet hi in 200 chuang lain an nei a, kum 85 lai a ni ta a nih chu Sorkar atanga ṭanpuina pawh a awm hma, Agriculture department te pawh hi an la awm hma daihin leilet ẓau tak an lo siam a. Heihi tunlai thangthar ho hian chhinchhiah sela a duhawm ngawt mai. B Ta hi 1915-ah a thi a. A thih hian a Khua leilet nei ho chu tihtham tak, in 30 lai an ni ve hman a. Bila thi hnu atang hian Lalbuta Lupa, Sairuma lalin a awm.

Lalbuta hian nupui 10 a nei a, fa 31 a nei a ni. A nupui leh a fate chu-

1. Rothanghleii- fanu Tualvungi a nei, nulain a thi.
2. Chhunchungnungi-a fa, Kapzingi (Chawngbiala nupui)
3. Darpawngi (Hla phuahthiam hi)-a fa, Nikurgi
4, Khuangpuilali- a fate: Liannawla, Darngeni, Darziki, Sairuma, Lalchhingi, Lalrumi Banglala (Sialsir Lal).
5. Lalpuithluaii-a fate· Lallawta (Lungchhuan Lal) Ngurkhumi (Saitlam Lalnu)

6. Darkaii-a fate: Saihnuna (Lehkhabu ziaktu hi) Sailothangi, Lalthiangi, Saikhumi (Lungtan La'nu), Lalnguri, Lalpianga
7. Chalchhingi (Chhingkawngi) a fate: Laltluanga Hrangmura, Hranghluna. Lalhrangi
8. Lianchhingpuii-a fate: Behi leh Lalzuii
9. Kaphleii-a fate : Lungfinga Sangphungi Thanguri, Lalbiakveli, Savuta Lalseli.
10. Sethangi-fa nei lo.

Lalkhuma thih hnuin in 501 khua chu Lalbuta leh Lalkhuma û, Lalnguauva fapa Ralthianga te pahnihin an insem a. Ralthianga hi Piler leh Khawlailung thut turin Lalkhuma khan a thih hmain a ti a ni. Tichuan Lalbuta chuan a pa ram dang zawng zawng a chang thung a ni. Dairam atang hian Mualcheng rama Khawdungsei a zuan a. Heihi an hun laia an tawngkam hman dan a ni. Khawdungseia a awm lai hian, buh tam tak a thlova, a hruih zawl pawh a zau nangiang a ni ang, chulai ram chu tun thlengin 'Lalbuta Hruihzau,' tih a la ni. Khawdungsei atang hian Lungchhuan a zuan chho leh a ni. Tahchuan a thih thlengin a awm.

Lalbuta khua, Lungchhuan ramhuai man te:
1. Mangpami-1890 zanah an hruai a, Saisih ruamah a fa sen nen an tihlum.

2. Chalṭhiangi-1893 aṭangin kum reife an rawn kawm ṭhin. Zatawka, Pathian thuawi hmasa chu Chalṭhiangi hian a hlau hle ṭhin. Chutih hun lai chuan, 'Kristian,' inti lovin 'Pathian thuawih,' an inti mai zawk ṭhin. Pathian thu hi an awihin, an zawm hle ṭhin. Tunlaia 'Piangthai,' tih tawngkam kan hmang ang hi a ni. Heihi 1905 vel lai kha a ni. Chalṭhiangi hi a bova, an zawng an zawng a. Lungchhuan khampuk, meter 200 vel laia thukah chuan chawlhkar khat ngawt mai a lo tawm a. Lalthuma'n a va luh chhuak a. Thing phura kal kha a bo ta mai kha a ni a Lalthuma'n a va hmuh hian a hreipui leh em a va chhuhsak a ni. 'Enge ni 7 chhung zawng khan i ei?' tia an zawh chuan, 'Changpat te, Piring te, leh Kawngkawrawi te kan ei ber thin a Ramhuai ho chuan nupuiah min nei a. Nitin an fa 1 ka hrin sak ṭhin,' tiin a chhang.

3. Lalzakhawli kum 1915-ah
4. Thangbiali " "
5. Sintheri " "
6. Khuangpawnga-1908-ah Zotui huaiin a man
7. Darthuami-1928-ah Phulraw leihlawn huaiin a man
8. Taiveli-Saitluk rama Belhematui huaiin a man

9. Kaithianga- 1935-ah Lungchhuan khampuk nulain a man
10. Belbuana-1908-ah Lengpui ram, thlam chunga a mu lai ramhuaiin an hnuk thla.

Ramhuai awm leh awm loh thuah hian rin dan a insual fo ţhin a. Kristian nain kan ram a rawn hneh hma deuh leh a rawn hneh ţantirh lai te kha chuan ramhuai zawl leh ramhuai hmu apui an tam thei hle a. Thil chhinchhiah tlak tak pakhat chu, ramhuai zawl te hian Kristian hmasa te kha an hlau deuh viau mai ţhin hi a ni. M.N.F. zinga mi, Mizo tlangval ţhenkhat (an hming chu sawi lo mai ila) te pawhin ramhuai an hmu tih hriat a ni a. Chung mite pawh chuan Bible an lukham chuan ramhuaiin a tibuai lo deuh ţhin a ni awm e.

HLAPHUAHTHIAM A NI

Lalbuta hi kan sawi tawh ang khan pasalţha a ni a. Mahsela ramvah lam hi a ngaihsak lawk lova, kum 40 mi a nih dawn vel aţangin sa a kap deuh chauh a ni. A pa ang bawkа hla phuah ţhin a ni a. A hla siam te chu lo thlir hlawm ila, heng aţang te hian an hun lai chanchin a lang chiang thei hle a.

Hrangzova'n a phuahna-

An hrilh Ngurtinkhumpa ka hmu e,
Heihi maw Chhuanlung bawngte?
An sawi Lallunglenga chu?

A fanu Darngeni Denlung (Hnahthial) Lalin a rawn bia a. A man atan sial leh silai a lo phut deuhva :-

Kan ti ṭhin e, Darngenpa'n,
Changsial leh chengrang a tel lo chuan,
Ka phal love, tuai duh lai.

A ngen ang chuan sial leh silai pek an tiam a, tichuan an innei ta a. Darngeni pasal nei ta chu hetiangin a thlah zui a :-

Chhimtiangah kal ta la mi danin,
Hraite chawi leh lamkhuangpui tuah
Fawm ang che Laldarngeni'n.

A fanu Ngurkhumi'n Sailam Lal, Lalthawvenga a nei dawn a. A fanute ram hla taka pasal neia an kal chu a ngaiin, a lung a leng em em mai a. Darngeni a thlah angin hetiangin a thlah zui a :-

Ka dil ṭaiin e, min sel lem lo se,
Ngurtinkhumi tuallen nanah,
Sailam zopuiin min kian se.

Nurtinkhumi pasal neia a kal ta daih chuan a lung a tileng em em mai a. Tumpang kah tumin a hnu an chhui a, an kap hlei thei lova. Kah a chak em em a, a tlatna ram pawh an hre thei lova. Tumpang kap tura vahchhuah leh chu a duh viau mai a, mahsela a awmna lai tak a hre thei si lova. A rilruah Ngurtinkhumi a lo lang ve leh bawk ţhin a, a lungleng chuan hetiangin hla a sa vawng vawng a-

Laldang ka awmkhua a har mang e,
Tumpang sial leh Ngurtinkhumi
Khawiah tual leng ang maw e?

Sakei sum ruk a kap a, a nupui, Lalpuithluaii'n hlain achawi a-

Lengrualin an chuan e sangparah,
Thingte zing ri riai hnuaiah Lal Sakawla;
An intawng thiam mang e hrang ve ve.

Bila farnu, Mailiani'n a phuah ve a-

A khu khu maw an hrilh e lenkawl tawpah,
Hmuh ka nuam e a run thim ruai;
Lal lai dar za a banna.

N. Vanlaiphai- Leilet nula, Thanchhingi a phuahna-

Khua lo ţhal e, thing tin par a chuai,

Chhing-dang kan ngaih chuai ni a nei lo (v-2),
Tlang a sang e ka chung muvanlai lenna,
Zawl a zau e Vanlaiphai phul,
Milaichhingpuii lenna.

N. Vanlaiphai Leilet Headman, Bila 1915-ah a thi a. A awmnaah chuan lalna chuhin Bawrhsap an lo zu be hlawm a. Chu chu Lalbuta'n a lo hriat chuan a thinrim hle a, hlain a hril a-

Tumah rengin hmawng ang pem lo tum suh u,
Zaleng lawm lai Lalsairuma,
Ka nghahna tlang a nuam e.

Sairuma hi Lalbuta fapa a ni a, Lal tak tak angin Bila khuaah chuan dah turin Lalbuta hian Bawrhsap a be mek a, Chutihlai chuan mi dang chuan lo chuh ve lo turin a ti a ni. Sairuma chu Bawrhsap chuan a rawn dah nghet ta a British-in min awp chinah chuan Lal te pawh Bawrhsapin a dah dan ang zel chauhvin tlang an chang thei a ni. Amaherawhchu, Lal te ramin ang zelin, lal pakhat a lo thih pawhin a fate lal leh dan tur leh an ramri tur te chenin, Bawrhsapin ti u a neihpui ṭhin a ni.

Lal ṭhenkhatin, N. Vanlaiphai Leilet ram Bawrhsap hnena an lo zu dil ve fo chu hetiangin a chham zui a-

Tlang tin amin thlang sappui Reng an chhawn e
Ngur zawng kimna Phaikhaw zo lur,
Khawtlang a thiang an ti e.

N. Vanlaiphai Leiletah hian, a fa pa upa ber, Sairuma laltir a rilruk laia Bawrhsap lo be zur zut mai te bakah amah, Lalbuta ngei pawh hi an lo betlawn hlawm a. N. Vanlaiphai ram hi a nuam bawk a, lal nan an it hlawm ngang ni tur a ni. Mahsela Lalbuta hian a pu hun lai ata an ram a nih avangin Bawrhsap pawh a zu hmin hle a-

Dawvan kaiin ka run an rawn fang leh e,
Pi pu taivel Hmar tlang ral nen;
Sappui ka chhawn sual love.

Tichuan Sairuma chu 1915 atangin lal atan dah ngheh a ni ta a.

Chhim lam Fanai lal hoten a ram an rawn chuh buai a, ramri chungchangah buaina tlem an nei a-

A lang lawm ni Aichhung sial ang kan danna
Lianchhung ka ram duhlai dum dur hi,
Mual khawdungsei tlang tluanin,
Lal Bawrhsapan pianna hrui ang mi zawt e,
Chhui zel nang e a ngur pui nun,
Lal lai a tluang an ti e.

Lalbuta hi mi lungleng mi, a lal ram chin te thlir a, N. Vanlaiphai rama Hrangtur zo te, Purun te leh Lungreng tlang te hi a pa, Lalkhuma lo vahvelna ram a nih avanga a lung tileng em em mai thintu an ni a. Tin, a farnu te leh a fate pawh hmangaih thiam tak leh hmun danga pasal neia kal te leh lehkha zira awm te pawh

ngai em em mai ṭhin a ni a. He lehkha ziaktu ngei pawh a naupan laia Aizawla lehkha a zir laiin hetiangin a phuah a-

Sailothangi û kha min koh la,
Sappui nun zir kawrsathang nen,
Tualan leng dah law maw e.

Pasalṭha, sa pawh tam ſe kap ve a ni a, a ramvahna tlang leh phairam te a thlir a-

Pawn va chhuak i, sawngka lerah,
Ṣakhua va chhuan i,
Kan kah lohna khawtlang awm maw e?

A tlangaupa, Bawkṭaia leh a upa Rumpawla zu heh lutuk a phuah a-

Belzukung hi Bawktai Rumpawl an lenna,
Huk hum hum leh chengrang rum vung
Karah leng e Daingenipa.

A khaw tlang leh ram te a thlir changin, a lung a leng hle ṭhin a-

Dihlei ka ngai love Laldanga'n,
Vabakpa leh Kiltheihrawkin;
Ka vangkhaw dai an auve.

Khua tin lang tlang ka chuan ni chhunah,
Mi tuk ram zau ka awt bik lo;
Ka ngai e, ka zua lenna.

Lungreng zo khi tharsa kan hawlna,
Nghovarsa kan chhaina ram khi;
Fan leh ni awm ang maw e?

Phaikhawram khi a chhing awm maw e,
Nghovarsa len Chhingpuii lenna;
Ka thlir ning lo ni chhunah.

Khantlangah pualva fu chan buai e,
Chhailai di chan em ni le?
Chhuanlung tlangah ka thlir Darngo,
Chhaktiang vangkhua a lenna.

A thlum mang e, khamrang khuaipuii zu angin,
Sial ki varin Chhingpuii nen;
Dawn ruai ruai ka nuam mang e.

Chhum leh romei a zam tlang tluanin,
Ka ngai mang e Chhuanlung bawngte;
Ngur an piang Lal chunglur e.

A awih nan e nem puan va la u,
Sakawl note Lalthanglawta,
Ngur a tlei thei dawn love.

Biate nula pakhat a thlemna:-
Zotlang khua liai luai ngai i nih chuan,
Chhuanlung zopuiah lo leng la,
Zialung tlang i ngai lovang.

Zialung tlang hi Biate tlang tihna a ni.

Zan khat chu a lung a leng em em a, a inah an zai a. A upa pakhat, zaithiam leh khuang ben thiam tak, Hrangkawia chu a fapa hmingah Khuangkuana tih a ni a. Khuang a bentir a, he hla hi a sa chhuak nghal mai a - lam chungin a sa a, a mittui a luang zawih zawih a-

I lam i lam teh ang Khuangkuanpa,
Lunglohi tui ka dawn ni tur,
A ni ka chhiar ngam love,

a ti a. "Hrangkawi, ka mitah dizain a hawlh leh ta," a ti hial a ni awm asin.

A tar sa pawh a pêl peih tawh loh hnuin, hla a phuah leh a-

Lalthanglawtpa par ang ka chuai ta,
Chengrang kauvin, lentu hnuaiah
Pheilai ka vawr thiam hrim lo.

A sa kah leh thiltihte avangin, mitthi khuaah pawh kal dawn sela thlamuanin a inring a-

'Fam mah ila, lung ka chhir love,
A sa tin reng hmachhuan tang e;
Zeṭial chouiah kai,'

a ti a ni.

Chhim lal ten Sialsir ram ṭhenkhat an rawn duh a. Hetiangin a lo vauva-

Tunge ka ram duhlai mi ṭawm tum?
Ka hem ang e, an sakruangah,
Haulai mi changsial angin.

KAIRUMA (1852-1912)

Kairuma hi Vuta, a nupui Neihi nena an fa pahnihna, Lungliana nau a ni. 1852 ah a lopiang a, a pa thih hnuin, nupui (Thangpuilali Hauhnar) a nei a. Nupui a neih hnuin, Ngentiang (Lungpho) ramah Rullam aṭangin Bawk a va khawh a. Chutaṭang chuan Khawlerh (Tlangpuite) ah a chho leh a. Hawlzang (Tlangpui) ah te a kai leh ta zel a.

Hetih lai vel hian Lalburha'n Vanchengpui khua aṭangin a rawn run a. Mahsela mi 5 vel an va thah mai lo chu hlawhtlinna tehchiam an nei hran lo. Sialhawk ah 1880 ah a chho leh a, tahchuan Ṭhingtam a lo tla a. Hmar lam an ṭam nasa mai a. Kairuma khua te chu buh nei chhun an ni. A khuaah chuan mi an lo pem luṭ zung zung ta mai a. Tam lo pem lut te nen chuan in 400 lai an lo tling ta a

Sialhawk aṭangin Khawhai an kai leh a, Awnnu ram an neih laiin Arsi a tla a. Khawhai ah chuan in 500 an lo ni ta thuai a. Hetih lai hian

Zaduna, Fanai Lal Biate ram Kelsih ah a awm a. Kelsih ah chuan Sakei huai a awm a, Taimana a seh a, a ei zo thelh nghe nghe a. Mi te a tithlabar nasa mai a, tui pawh an chawi tha ngam hlawm lova. Kairuma an va pun a. Ani chuan pasalṭha hruaiin, silai 70 lai kengin Zaduna khuaah chuan an thawk phei ta a. An thlen zan chuan Kairuma chuan, "Ka sa ai i nih zet chuan Zaduna sial rawn la rawh,"a ti a. Zaduna chuan "Sial em em chu ka ngam love, Kel ni zawk rawh se," a ti a. A zanah chuan Zaduna kel, Lalduli sumhmuna riak chu sakei chuan a rawn la tak tak a. Kairuma thu angin tuma'n um zui lovin an ngawi reng a.

A tuk khawvarah chuan khaw hnuai lamah an hual zui ta a. An sahhual vek a. Hual sirah ṭhangte dawhin Kairuma ho chuan an lo changṭhap hlawm a. Zaduna khuate'n hual an lut a Huallut zinga a sir bera awm mi pakhat chu sakei chuan a len vawk a, Kairuma channaah chuan a lo chhuak a. Kairuma chuan a lo kaphlum der a. A lu chu Khawhai ah an hawn phei ta a ni.

Khawhai ah kum 5 a awm hnuin Karmual (Sialhawk ram) a zuan leh a. Kum khat a awm hnuin Lailen a zuan leh a. Kum 3 hnuah Tlai-

kuang (Khawbung ram) a zuan leh ta a ni. Tlaikuang ah hian in 700 lai khua a nei ta a. Kumpinu lo lian, India leh Burma aṭanga lo lian kal zel te chu Tlaikuanga a awm lai hian an lo thleng a, Tlaikuangah an in tawkkhawm mup ta mai a. Kairuma'n a do ngam loh avangin Hmunte (Bangzung ram) ah a tlanchhia a. Tlaikuang khua chu sipaiin an hal ta a, an ṭhutchilh nghal a, khua amite chu an tlanjarh ta a. Hetiangin - Vanthawma ho Zawlsei ah, Lalthima ho Chawr ah, Mangdawiha ho Phuihnam ah, Pakunga ho Darzawl ah, Hmar ho Hlaikhan ah (tahhian Vanzau Lal Vaikhama a tel ve).

Tlaikuang ah chuan Khawthlanglam sipai chauh an awm a, tumah dang an awm ta lova. Hmuntea Kairuma awm chu be turin sipai ho chu an kal a. An Lal an man dawn emaw a khuate chuan an lo ti a. Chemte an puanhnuai far hlawm a, sipai ho chu an dinhual mup mai a. Man chiah sela chu chet ve ngei an tum a a ni. Mahsela inremna thu an sawi a, an inberem ta a ni.

Kairuma chuan a khuate kal darh ho hnenah thupek a siam a. Hetiangin- 'Chhingzawl ah leh Khawbungah lut khawm vek ula. Chhingzawl ah

Thangburha leh Lalbiaka'n an ho ang che u a, Khawbung ah Dohnuna pa Chhunga'n a ho ang che u' tiin. Ani chu Hmuntin ah a la awm zui zel a. Chhingzawl leh Khawbunga awm ho zawng zawng chu Phuihnam ah infin vek turin a ti leh a. Heihi 1900 kum khan a ni a Hemi kum hian Kaiuma chu Kumpinuin a man ta a. Aizawl ah kum khat a tan hnuin December 1901 ah an chhuah leh a. Aizawla a tan lai hian Hmunte atang leh Phuihnam atangin Zialung (Biate) ah a khuate chu infin vek turin a ti leh a.

Hetih hnu deuh lawk hian Mizo Lal ho zawng zawng Bawrhsapin Aizawlah a ko khawnvek a. Chutihlaia Bawrhsap chu Tarmita (Shakespeare) a ni. Aizawl atang chuan Lal ho chu Syhlet ah a hruai thla vek a. Lal ho hian an upa te an hruai hlawm a. Kairuma Upa, Avunga chuan, "Lal ho nen Syhlet kan zu thlen hnu chuan, Lal ho chu an din tlar tir a, Upa ho chu a hrangin kan awm a. Chhipkawmsen (Chief Commissioner an tihna) a lokal a, Khuang leh Baja an han tum a. Mipui chu an tam hle mai. Larsap a lokal ve leh a. Tawtawrawt leh khuang ri a reh hnu chuan Larsap chuan Lal ho chu a be ta a. 'Tunge Lal ber?' tih a han zawt a. An ngawi thap mai a. Kairuma chuan, 'KEIMAH',

a ti ta a. Mi dangin engmah an sawi ta lova. Lal ber nih a hlawh ta a ni. Chhimlam Lal pakhat, Rungnawla chuan, 'Kan tlawm zo ta vek mai le,' a ti e," a ti a.

Syhlet aṭang chuan an haw leh ta a. Aizawl thlengin sipaiin an hruai a. Aizawl aṭang erawh-chuan sakawr an pe a, anmahniin an haw ta a ni.

Syhlet a Larsap hmaa, 'Lal ber ka ni,' a zu tih aṭang khan Sawrkarin an dah lian chho ta a. Tuirial leh Ṭiau inkara Lal ber ni turin an ngai a. Mahse tihpuitlin tak takna erawh a awm zui ta lem lova. Khaw ṭhenkhat chu an Lal te thurem lungawi lo Kairuma hnenah vawk dar kenga rawn sawi ṭhat leh tum (appeal tum) an awm hman a. Kairuma Upa te chuan, "Heti em em chu kan tlin lovang," an lo ti hman nghe nghe a ni. A awp tak tak ho khuate chu, Biate, Bungzung, Vanzau, Khawbung, Samthang Lungdar leh Sialhawk te an ni.

Zialung aṭangin Ralvawng ah a kai a, 1909-ah a ṭapa, Laltawna Bungzung ah a kaitir a. Ralvawng ah kum 3 a awm hnuin Zialung-ah 1910-ah a lo kir leh a. Kum 1912 February thlain a boral ta a ni.

Kumpinu sawrkarin Certificate a pe a hetiangin :-

By Command of His Fxcellency, the Viceroy and Governor General in Council, this Certificate is presented in the name of His Most Gracious Majesty King George V, Emperor of India, on the occassion of His Imperial Majesty's Coronation Durbar at Delhi to Kairuma, Lushai Chief of Biate in recognition of the able manners in which he has administered the villages committed to his charges.

12th. December, 1911. Sd/-

Lieutenant Governor of Eastern Bengal and Assam.

Kairuma Lungphuna ziak -

BIATE LUSHAI LALBER
KAIRUMA LAL
KUM 60 A DAM. KUM 40 RO A REL
FEBRUARY 22, 1912 AN A THI
HEMI CHHUNGIN VAWIKHATMAH
RO A REL SUAL LO.

ZIAKTU
DOPHUNGA K CH
27.9.1912

MI TININ RELNA AN HRE LO
MI ZAWNG ZAWNG FAKIN A THI A NI

KHAWNGLUNG RUN (1859)

Khawnglung khua hi tlang chhip zawl, ṭai ruam nuam ṭha tak, kham chawih vela awm a ni a. Khawchhak lam aṭang phei chuan kham kâra a kalkhan têah lo phei chuan luh harsa tak a ni. Khawnglung run hi Chhim leh Hmar indo laia an inbeihna pui ber pakhat a ni a. Chhim leh Hmar indona chhan ber chu, Vuta khaw silai pakhat Lalpuithanga'n a mun sak avang a ni. Lalpuithanga hi Chengte ah a awm a. Vuta leh Vanhnuailiana pa inhrang fa, Thawmvunga ten an silai an va chhuhsak aṭangin indo an ṭan a ni. Tin, ram an inchuh a. Lalpuithanga'n Buanhmun kai a tum a, Vuta'n a lokai khalh a. Vuta chuan nuihsawh takin.

"Buanhmun pai ang pawm tawh hnu,
Chengte ah lam ang let e, Lalpuithanglema"

a ti a. Heihi Lalpuithanga'n a ngai haw hle a Vuta leh Thawmvunga ten an silai la tura Chengte a an va kal ṭumin, Lalpuithanga chuan,

"Buanhmun pai ang pawm tawh hnu,
Chengte ah lam ang let e, Lalpuithanglema

i ti vei maw? Vuta! Vut dul!" a ti a. Vuta'n duap a kai a. "Chutin kan ti hlei nem, 'Lalpuithang lenna,' kan ti a lawm"a ti a. Chutah Thawmvunga

thinin a tuar ta lo. "Eh! Eh! E! ka pu Vut! I hlau em ni? Khawinge keimah ka'n lam teh ang! Ngunhnam nen lo chuan ka lam thiam lo," a ti a "Buanhmun pai ang pawm tawh hnu, Chengte ah lam ang let e, Lalpuithang lema, a lema lema,' kan ti a nih kha," a ti a. Kawlhnam nen chuan a lam a, rapchung leh chhuar te chu a satthla ur ur ta mai a. An lu chungah a hui thiak thiak a. Pa lian leh pa te an inchen hmur mai a ni. A hmain, Vuta te an pau a khuah deuh chuan thingfaka vuak rawn tumin, thingfak an lo ţhut fur a. Mahsela chechang ngam an awm reng reng ta lova. Chutah an silai chu Thawmvunga chuan a la lawk a, a kalpui dawn a. Lalpuithanga hote chuan silai hmawr lamah an vuan ţaih a, chhuhsak an tum a. Mahse Thawmvunga chuan a ngunhnamin mau chang hlawiin an kut chu a hlawi ta ţhawt ţhawt hlawm a. a kal liam pui ta daih a. Silaiin an kap zui a, mahse an fuh lo.

Chutia silai an tipuak ta chu Vuta chuan ngaithiam lovin, "Silai te êm in tiper ta a, kan indo a nih tak hi! Keini pawhin kan la rawn tiper ve ang" a ti a, Thawmvunga chu a zui ve ta nghal a. Tichuan indo an ţan a lo ni ta a.

Chhim leh Hmar indonaah hian Khawnglung run hi an inbeihna lar ber leh an indo a tawp zui takna bul ber a ni. Silai leh ram inchuh bakah, Khawnglung Lal, Ṭhuama chu a inluling riau mai a. Fanai Lal hmingthang ber Rorehlova Lungchhuana a thih hnuin, a lung pawh phun hman lovin a fate Aithangvunga, Khawtindala leh Khawtinkuala (Kualsawia) te Khawnglung ah an kai a. Tahchuan a lung an phun a. Mahse Ṭhuama Khawnglunga a rawn lalin a lung chu a vuak bun sak a.

Aithangvunga chu Khawnglunga an kaiin Lal a ni a. Rei vak lovah Khuanghlum ah a kai a. A thih hnuin Ṭhuama Khawnglungah a lo lal a. Aithangvunga khuate chu a hnena buh chhung turin a ti a. Anni ho lah chuan an chhunna chhan tur an hre bik si lova. Aithangvunga nupui, Tawlthliahi chu Thlantlang Lal fanu a ni a. Ṭhuama'n buh chhung tura a rawn ti chu ngaithiam lovin, a unaupa, Thlantlang Lal C. Zahuata hnenah a zualko ve ta a. C. Zahuata hi C. Vanhmunga pa a ni. Tin, Fanai ho hi Rorehlova aṭang reng pawha Sailo Lal Lallulai beltu te an ni a. Chuvangin Vuta leh Fana ho leh Thlantlang Pawih hote chu ṭangtlang lo thei lo an ni ta a ni.

Ṭiau rola an awm laiin Fanai ho hi an lal ṭhin a. Rorehlova pa, Chhanruangi a lal lain Thlanrawn hovin an titlawm a. Rorehlova pa hian Thlanrawn ho chunga phuba la turin Rorehlova chu thuro a chhiah a. Chu chu hre rengin, Rorehlova hian Lallula a rawn bela. Anin kangthelh hotuah lo ruatin, Zawlseiah a indantir a, in 30 vel a nei a. Tichuan Lallula zarah lalna an lo chang ve leh thei ta a ni Dik chauh chuan Thlanrawn ho Lallula'n a rawt pawh kha, Rorehlova remruatpuina vek zawka tih a ni.

Tichuan Khawnglung chu pawl 3 ṭangrual chuan an run ta a ni. Hetih lai hian Khawnglung chuan Zawlbuk 3 an nei a. Zawlbuk 2-na tlangval riak ho chu Zawlbuk bawl bel khat tlat i s lai chhbuangin an tin a. "Khawnglung tlangvalin thawh in hai e," an ti a, thing nawi telin an vawm harh a. An lo tho chu an kap tlu kalh nulh nulh mai a ni. Zawlbuk pakhata mite kha lo thawk vein, a runtute lam pawh 10 lai an that ve a.

Thlantlang ho chuan an lalnu nen lam chuan salah tam tak an hruai hawng a. Ṭhenkhat chuan, "Ṭiau ral ka kai lovang" an ti a, thing leh mau

bul an vuan tlat a. Mahse an kutzungţang an tan sak zel a. Chutiang taka Thlantlang ho an rawra lutuk chu Vuta ngaihdan pawh a ni lo lehling a. "Fanai ho lah hi vawk dar mai avanga chutifakauva an chêt ni le!" a tihphah nghe nghe a ni.

Khawnglung runah hian Vuta fapa upa ber, Lalnguauva chu ral rel hotu a ni a. Lalkhuma erawhhi chu kum 22 mi lek a la ni a, a thusa ve hle in an sawi.

Fanai Lal Inthlahchhawng te

Chhanruanga

Rorehlova

Aithangvunga	Khawtindala	Khawtinkuala
Dokhama		
Zaduna		Lianchema
	Suakhnuna	Kapchhunga
	Rochhuma	Lalkanglova (Lalhanga)
Sangluaia	Rokhuma	

HNIARVUNGA CHANCHIN TLEM

Hniarvunga hi zai mi zaithiam leh hla phuah pawh sam em em mai a ni a. A pa a dam rei loh em avangin hla phuah ţeuh hi dam rei lohna niin a ring a. Chuvangin hla a phuah ve duh lo. A thiante, ngaihzawng nei lungleng deuhte a hmuhin, an rilru chu hriat sakin,

"Chutichuan hla phuah ta che," a ti a, a sawi ang ang chu hla ṭha tak a ni zel a. Mahsela a phuah anga sawi erawhchu a duh miah si lova Lalbuta pawhin tlang hrana laltir a tum pawhin a duh si lova, "Lo duh ber neih hi lal aiin ka duh zawk a ni," a tihsan mai a. Mi zaidam leh lo lama hnathawh taima, hnathawh loh aia hnathawh nuam ti zawk ṭhin a ni.

Hniarvungan hla a lak a, khuang bengtu a nih a, Hniarvungpa zai an sak tum hi chuan zai an thiam lo thei lova, an tui em em thin a ni. Amah pawh hian a pa a ang bera an sawi thin. Hla phuah hi insum lo sela chuan hla phuah thiam tak ni tur a ni. 'Hla phuah ṭeuh hi koh leh loh chuan an thih hma phah,' pi pu te chuan an lo ti ṭhin a. Chu chu Hniarvunga hian a vawng tlat a ni. A pa hmel hmu lova piang a nih avangin leh a pain a hmel hmu lova piang a nih avangin leh a pain a hmel hmuh a chak zia te a hriatin leh a pa hla-phuah te a sak chang hian a lung a leng ṭhin hle a. Lunglenah pawh a pa a chhun hle a ni.

THḶAN 2 HAWNG (RUHRO 6 LAK)

Lalkhuma leh a nupui fanau te an thi zo ta a. Lungchhuan leh Keltan rama an thlan te chu lai chhuak lehin, an ruh ro te chu a ziakṭu hian

phawrh lehin, N. Vanlaiphai khuaa Sanpoh puk, Lalkhuma'n, "Ka in," a tih mai ṭhinah chuan, January ni 6 198 -ah a phum ṭha a. Thlan 3 lai hawng a, hetiâ hmun khata phum khawm a duhna chhan hi chu hetiang a ni. A ziaktu pa, Lalbuta hian Bawrhsap hnenah, "N. Vanlaiphai hi ka rama zawngah ram mawi ber leh ka pu chettlatna ber a ni a. Ka duhna lai berah lungdawh min phalsak rawh," a ti a. Mahsela Bawrhsapin a phalsak lo tlat mai a. A phal lohna chhan hi hriat a ni lo. N. Vanlaiphai hi khaw nuam tak mai a ni a. Chutih lai chuan khaw te tak te, in 30 emaw lek awmna mah ni sela sawrkarin humhalh tum na a nei tawh a. Sap ṭhenkhat phei chuan, "MIZORAM SHILLONG," an ti hial ṭhin a. A ram phul leh leileh kam vela tlangte chu a mawi em em mai a. A boruak a thiangin a nuam bawk a. Ft. 5C00 laia sanga he khua hi awm a ni. Thlasikah ṭiauchhumin a chim ngai lova, fur laiin chhumin a chim ngai bawk lo. Hrangtur zo te, Purun zo te leh Lungreng tlangte chuan chhum a lo hip a. Chung chhum te chu inkhaithliin, a khua tak chu chim deuh si lovin fur lai pawhin a veng vuk mai ṭhin a ni. A khaw hmun hi hmun rem taka awm a ni a, khaw chhunga veng tin mai chu

thirsakawra inlenpawh theih vek a ni. Chutiang chu a nih avang a ni ang e, Bawihsap pawhin a lo humhalh riauna hi. A nih loh leh Lalbuta'n lungdawhna tura a duhna lai hmun te chu Bangla hmun emaw, sawrkar hmun pawimawh atan Bawrhsapin a duh avang pawh a ni thei e. A pa rilru chu hrerengin, a ziaktu hian hetiang hian an ruh ro te chu khawmin, Lalkhuma iamvah riah buk, Sanpoh pukah chuan a phum khawm ta a ni.

Hetia ruh ro te a lakkhawm hma hian, a ziaktu hian he puk hi a thian fain, a tlawh deuh reng a. Lalkhuma lung 2 1974-ah khan a phun a. Chu chu duhtawk lovin, an ruh ro lain, chu pukah chuan a phum leh ta ngat a ni.

Lalkhuma te, a nupui Darhlupuii leh a tunu Darngeni te ruh ro hi Lalbuta hian thulah vawng thain, rei tak a lo enkawl a. A thih thlengin a enkawl tha a Luhkapuiah te puan dumainzar hliahin, sahriak te hnawiha phovin, nguntakin a lo vawng tha a. Amah 1939 a a thihin, a fate Kristian an lo ni tawh si a. ruh ro ho chu Lalbuta thlanah an phum tel vek a ni. Mi 4 lai thlan tur a nih avangin, Lalbuta khua zawng zawng N. Vanlaiphai, Bawktlang, Leilet, Mualcheng,

Chekkawn, Zopui, Sialsir leh Lungchhuan amite'n an thlan chu an lai a. Khawlailung leh Piler khua atang pawhin tlangval thenkhat chu an tel ve. An lai uluk nangiang reng a, arsi lang thawt khawpa thukin an lai a ni. Chumi awmzia chu, a khur chhung mawng atanga vanlam an thlirin arsi a lang thei tihna a ni. Hlam 3-a thukin an lai a. Tianhrang thlan angin an cheibawl a. Thlan thuk te hi intihropuina angah leh induhsakna angah an ngai thin a ni. Kum 39 ral hnua laihchhuah leh a nih pawhin, Tianhrang thlan a ni bawk a, ruh ro te chu a la tha hle a. A lei erawhchu khaw chhunga thlan lai an ni bawk a, hlam chanvein a lo ral hniam hman a ni

Thlan hawn lehna ni October ni 25, 1977 a ni a, hetihlai hian a ziaktu hi kum 80 mi lai a ni tawh a. Thlan kotlangah a lo thu ve reng a, hla hetiangin a lo siam a-

Chhuanlung zodaiah in zal rei mang e,
Zaia i chawi lai pukpui hmingthang hi,
I suanglung run a chul zo ta e,
Luah zai i rel tawh ang.
I nghilh rei lua e, suanglungpui run hi,
I hraileng te rawn hruaikhawm tawh la,
Suanglung siang lawi turin.

Lalhniarvungpa hai angin lo thang rawh;
I tu leh hraite i thai duhlai nen;
Phai khaw zopui thar khua kai turin,
Ka nghak che tho tawh rawh.

I run khawhar fan hi ka bang thei lo,
Ka dawn vel khuarei in hlim lai ni kha,
Ni tla riai e, Hran tum ka vai e;
Hun hlui ngaiin ka ṭap.

Tharsa hawl a, mual tin dung i zuina,
Khua thal lelthang ten ni tin an awi e,
I dungthulin mual tin ka fan hian,
Lunglen ka bang thei lo.

Thar khua kan sat e, Phai khaw zolurah,
Hnam tin reng te chuan i run an bel e,
Kan kim love vangkhawtual nuam hi,
Tuchhingpa tel lo chuan.

I fam hnuin a lo piang Hniarvunga,
Zua chawi lohvin sial ang a lo lian e;
I dungthulin zaiin a awi che,
Dairial a chan thlengin.

A ziaktu hian, a fapa, Keihawla leh Lalhmuna Tuchhingi thlan, Keltan khaw bul ami, 28.12.1977-ah a va hawntir leh a. Tuchhingi thlan, hawn nan chuan a ziaktu hian hla hetiangin a siam a-

Chhimhlei tualdai chang tawh hnu,
Ka hruai ang che Hmar tlangkhua nuamah,
I chun leh zuaten Vanlai khua nuamah,
An nghak che suanglung siang lawi turin;
Ni Tuchhingi tho tawh rawh.

Tuchhingi thlan pawh hi Tianhrang thlan bawk a ni a. Lunga rem vek a nih avangin a ruh ro te chu leivung pawhin a hnawh buai lova. A tuibur pawh him tha takin a lo la awm a. A zukna dawn chu dar a ni bawk a, a la tuiek miah lova, tuiek chu sawi loh, a zemna lazai pawh a la mawih lo. Heihian dar tlo zia leh lazai pawh chu a lo vawn that theih zia a tilang hle a. A tuibur kherna thirkhai erawhchu a tuiek chhe vek thung a ni. Tuchhingi hian thlanmual pangngaia phum pawh duh lovin, ama duhdan ang ngeiin, Keltan leh Chawngtui inkara kawngpui bulah phum a ni. A thlan hawngtute hian, a hawnna tur atana a ziaktu hlaphuah khi an lungchhiat em avangin chhiar pawh an chhiar chhuak hlei thei lova. Ruh ro hai chhuak ta chu hlauh leh engemaw taka ngaih theih tur nia an rin laiin, amah khawngaihna leh lainatna avang zawkin mittui tla lo an awm lo. A lu ruh chu zah taka lain, an silfai a, an hawn ta a ni.

Hniarvunga thlan, Lungchhuan thlanmuala mi pawh January ni 2, 1978-ah khan a ziaktu hian a fapa bawk chu tir lehin, an chhung leh khat dangte hruaiin an zu hawng leh a Ani hi chu Tianhrang thlana zalh a ni lo bawk a, thlan pangngaia phum a nih avangin a thihna a la rei lo ber chungin a ruh te a lo chhe hman hle zawk a.

Tichuan, Lalkhuma te, Daihlupuii te, Lalbuta te, Darngeni te, Tuchhingi leh Hniarvunga te ruh ro chu, January ni 6, 1978-ah ropui taka vui liam an ni. Mitthi vui dan pangngaiin, lu ruh ro te chu pangparthi an tu leh faten an awrhtir hnuin, hla nen ropui takin vui liam an ni. 'Pi pu thlanpui meuh hawng chu ran thisen a ngai ang,' tiin upa ţhenkhatin ngaihdan an nei a. Mahsela a ziaktu hian, "An hun laiin ran lu kima thlan siam sak vek an nih tawh avangin, eng sa pawh, ran sa kap ula, chu chu vui ni (phum ni) chiah a nih loh pawhin, thlan siam nana kan hman theih phawt chuan a tawk e," a ti a. Chutiangin sakhi 2 Lalhmuna leh Keihawla ten ah kah chu thlan siamna atan hman a ni.. Cement concrete-in uluk taka an thlan chu siam a ni.

Ţhangthar dan anga vui an nih a, puka an phum dawn hian, a ziaktu hla siam chu, Pastor

Lalhluma hovin, N. Vanlaiphai nula leh tlangval ten sain, lungchhe takin thlah liam an ni. An chanchin sawina te a awm a. Tuchhingi pazai thiam taka Lulkhuma tupa, Rochhuma'n a sak te chu mi rilru a khawih hle a. Mitthi pangngai, ṭap leh mittui nena an vui liam ṭhin angin vui liam an ni. Vuina hla a ziaktu siam chu heihi a ni.

1. Pukpui hmingthang i run ka thian tawh e,
In zalna piallei thlan ka rawn hawng;
Lo tho ula, thar khaw kai ka rel e,
Sa tin hrang lu nen au ralin lawi rawh u.

Khua reiah chul ang maw
Piallei thar in zalna?
Chungturni hliap khuangruahpui sur mahse,
Chim ni a nei lawng Khuanuleng run siam hi.

2. In rau in thla Khuanuleng rel angin,
Zingvawn maw in thlen, Pawla laitual?
A sa tin reng hmachhuana in lawina,
Lal remruatna hmun, aw, ka sawi thei love.

3. Rauthla vangkhua, ring lo hmun thleng mah la,
Theih chang sela thangvan ram thlengin,
I sakruang leh i hraite zawng zawng nen,
Salem thar nuam thlengin ka hruai ve tur a!

4. Khuarei thlengin thlah te lungmawl lo se,
Pi pu te zalna suanglung run hi,
Phunbungpui leh vul mawi parin vel se,
Ṭhang leh thar thlengin nghilhni awm lo
rawh se

Hetianga ruh ro te, thlan pathum atanga harsa taka laih chhuah leh a, phum ṭhat a ziak tiin a duhna chhan dang leh pakhat chu, an chan chin te ṭhangthar lehkhathiam zawk ten chik zawka an la rawn chhui leh duh takin, N. Vanlaiphai khawpui thang lai meka mi te tlawh pawh theihna laia dah that hi a duh a ni. 'Abrahama pawhin a nupui 6-te ruh ro lain hmun dangah a phum ṭha leh a. Chutiangin, Kristian tan pawh thiltih awm loh tak a ni bik loang,' tiin a ngai a ni.

MIZO HLADO

Hlado hi Mizo te hian kan ngah viauva, Pawih ho hian an ṭawngin hlado an ngah hle bawk a. Sa an kahin, a kaptu te chawimawina leh lawmna atan hla an siam hi Hlado a ni. Sa an kahthluk veleh ramhnuaiah, an kahna hmunah khan an chham ta ṭhin a ni. Tin, in an thlen

dawnin, Kawtchhuahah tlang an tlir a. Tlang an tlir hmain hlado an chham phawt ṭhin. Pawih ho hi chuan chutianga sa kahna hmun leh Kawtchhuaha chham ringawt chu duh tawk lovin, a kaptupa inah a chhun a zanin an chham zui zel a. Sa lu kha chhuatlaiah an dah a, a lawmtute khan an ṭhut bial talh a, a hla (hlado) chu an sa zankhua ṭhin.

Henghi hlado ṭhenkhat chu an ni:-

1. Chunnun e, a tir che maw nihniang ram va ṭuan chu,
 Kei chu Sathangthawma tlang a'n e, nghovar ka lum liauve.
2. Chunnun e, mi han hmuak la, i chawithang-chin ka tlung lai e,
 Zing phul e, liam lovin e, kei min han chhawng la dungdawn a'n e.
3. Runin ka rak hi mawi maw? Hreuthang ki rau thawn e,
 Bang rual e, ka tuah fawn e, hawi maw ka thai cherkaiin e.
4. Ni khi e, tla rawng rawng la khua khawm ngui la'ng ka duhin e,
 Nghovar e, ha ṭha le maw, lenghnem e, than-lai ka duh chu e.

5. Kan khua val lakah khan sang law khaw parthing bangin e,
Lengin e, i hmuak u law, lungrawn e, zathum khaw tlertu e.
6. Siak thing e, zar kipah khan hring khum chhawl hnawm a phahtu e,
Vala'n e, lungphang lovin e, thiitluan e, buan ang ka pawmtir e.
7. U leh e, nau hain e, karah thibang mi hlan u law,
Rawng lawi e, kan runah e, ningzu e, Aisa tam ai e.
8 Farman e, zaitel lovin ni chhuna ram va tuan che,
Bualchhuak e, zamlung dar tung vung e, run-thang kan mah e
9. Tlanga'n e, Vawngthir khaw runah naubang a chin chu e,
Lenghnem e, awngvial emaw? ram tuan e, an lung a herna maw?
10. Sai tin e, nang hmasa la, hnungah kawlvung a zuitu e,
Sa zawng e, laiah khan e, vawmphuai e, hnu-tiang a dal ngai e.

11\. Kei chu e, ka sențeta pa lo ar ang ka vai chu e,
Tlangtin e, karlaiah khan chunnu'n rualbang mi khurpui e.

12\. Chunnun e, mi han hmuak la i chawi thangchin ka tlungai e,
Zing phul e, 'liam lovin kei min han chhawn la dungdawna'n e.

13\. Ka nu e, koh theih si loh, ka pa rihsang kai chu e,
Tawnmang maha ka ma'n leh e, vawmphuai e, kan run a nghak chu e.

Hlado hi a ințanna chu Pawih ho chindan ațangin kan la chhawng ve mai mai a ni. Chuvangin Pawih țawng tam tak lak a ni a. Mizo țawng ngal ngang hi chuan hlado hi a awm meuh lo ang a ni. Heta 'țang hian Lusei te Pawi te leh hnam chekhnawk dang dang pawh, kan thu leh hla a inkungkaih vek a. Chuvangin kan pipu chen ațang rengin hnam dang kan ni lova, hnam khat vek kan nihzia a lang chiang em em a ni. Pawih țawng vek mah ni sela, Mizo in kan hman vek avangin MIZO HLADO a nihna a bo lo a ni.

